

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра історії та методики її навчання

КОМЕМОРАТИВНІ ПРАКТИКИ У ФОРМУВАННІ ІСТОРИЧНОЇ
ПАМ'ЯТІ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ:
РЕГІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

Кваліфікаційна робота здобувача
освітнього ступеня «магістр»
спеціальності 014 Середня освіта

освітньої програми: «Середня освіта: історія
та громадянська освіта.

Національно-патріотичне виховання»

Плукчі Валерії Юхимівни

Керівник: канд. іст. наук, доц. Дроздов В.В

Рецензент: канд. іст. наук, доц. Петрова Н.О.

Ізмаїл – 2024

Робота допущена до захисту
на засіданні кафедри історії та методики її навчання

протокол № 7 від «12» грудня 2024 р.

Завідувач кафедри

Г. Гончарова - Гончарова Н. О.

Робота пройшла публічний захист
на відкритому засіданні ЕК

«25» грудня 2024 р.

Оцінка 85 б. добре
(за стобальною шкалою) (за традиційною шкалою)

Голова ЕК

Патаринцев Т. С.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.	7
1.1. Стан дослідження проблеми коменоративних практик.....	7
1.2. Джерельна база дослідження.....	14
1.3. Методологія дослідження.....	17
РОЗДІЛ 2. КОМЕНОРАТИВНІ ПРАКТИКИ В РЕГІОНАЛЬНОМУ ВИМІРІ (НА ПРИКЛАДІ ОДЕЩИНИ).....	24
2.1. Проблеми меморіальної політики.....	24
2.2. Регіональна специфіка коменоративних заходів.....	37
2.3. Місцева топоніміка як інструмент коменоратії.....	44
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПАМ'ЯТНИХ ПРАКТИК У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	49
3.1. Методика проведення коменоративних заходів у школі.....	49
3.2. Позашкільні форми й методи формування історичної пам'яті учнів в закладах загальної середньої освіти.....	53
3.3. Місце коменоративних практик у стратегії національно-патріотичного виховання в закладах загальної середньої освіти....	58
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	70
ДОДАТКИ	77

ВСТУП

Актуальність. На сьогоднішній день питання збереження національної ідентичності є особливо актуальним, особливо для таких багатонаціональних регіонів, як Одещина. Історична пам'ять виступає одним із фундаментальних чинників формування національної свідомості, адже вона є основою усвідомлення культурно-історичної унікальності кожного народу. Це усвідомлення стає джерелом політизації нації, підкріплюючи легітимність її суверенітету, державних кордонів і політичних інституцій. В Одеській області, яка історично була багатокультурним і багатонаціональним регіоном, особливо помітний вплив різних епох та імперій. Протягом століть ці землі перебували під владою Речі Посполитої, Османської, Російської та Австро-Угорської імперій, кожна з яких формувала свої культурні й історичні наративи, накладаючи відбиток на ідентичність місцевого населення. Цей процес ускладнювався строкатістю етнічного складу регіону, де взаємодіяли українці, болгари, молдовани, росіяни, євреї, греки та інші народи.

Особливу увагу в регіоні необхідно приділяти комеморативним практикам, які мають потужну освітню функцію. Вони не лише підвищують обізнаність громадян про власну історію та культуру, а й сприяють розвитку патріотизму, зміцнюють громадянську свідомість і забезпечують зв'язок між поколіннями. Для Одещини це надзвичайно важливо, оскільки регіон потребує гармонізації спільної історичної пам'яті, що стане основою для зміцнення місцевої ідентичності та єдності. У радянські часи в регіоні активно проводилася політика створення «радянської людини» з денаціоналізованою історичною пам'яттю. Особливості регіону, зокрема його багатонаціональність, сприяли тому, що російська мова та культура домінували як міжнаціональні, що ще більше ускладнювало збереження унікальних національних традицій. Ця політика залишила помітний слід у культурному та мовному просторі регіону, і подолання її наслідків залишається актуальним завданням сьогодення.

Сучасні заходи, спрямовані на вшанування пам'яті Героїв України, перейменування вулиць і повернення історичних назв населеним пунктам, є

важливими кроками у зміцненні національної ідентичності. Для Одеської області це не лише спосіб відновлення історичної справедливості, а й механізм інтеграції всіх громадян у єдине культурне та історичне поле України. Це сприяє подоланню розрізненості у сприйнятті історії й формуванню спільної національної свідомості.

Мета роботи полягає у висвітленні важливості комеморативних практик як інструменту формування національної ідентичності та патріотизму серед молоді регіону. Для уточнення взаємозв'язку між аспектом пам'яті та національною ідентичністю.

Для досягнення цієї мети потрібно вирішити наступні **завдання**:

- проаналізувати вплив комеморативних практик на формування національної ідентичності та патріотичних цінностей серед молоді;
- оцінити сучасний стан історичної пам'яті в регіоні та в Україні в цілому;
- дослідити особливості державної політики у сфері збереження національної пам'яті;
- виокремити значення комеморативних заходів для молоді регіону.
- розробити методичні рекомендації для впровадження комеморативних практик у навчально-виховний процес закладів загальної середньої освіти.
- оцінити ефективність впливу шкільних комеморативних заходів на формування національної свідомості та патріотизму серед учнів.
- дослідити роль місцевих культурних та історичних пам'яток в освітньому процесі та їхній вплив на патріотичне виховання учнів.

Об'єктом дослідження є процес формування історичної пам'яті учнів закладів загальної середньої освіти за допомогою комеморативних.

Предмет дослідження – зміст та механізми реалізації комеморативних практик у процесі формування історичної пам'яті учнів з урахуванням регіональних особливостей.

Гіпотеза дослідження. Комеморативні практики, впроваджені в навчальний процес закладів загальної середньої освіти, сприяють ефективному

формуванню історичної пам'яті учнів у регіональному контексті. Вони підвищують рівень знайомості про історичне минуле, розвивають почуття приналежності до національної культури, а також формують громадянську свідомість та патріотизм, за умови їхньої інтеграції з урахуванням місцевих історичних особливостей, багатокультурності та наявного соціокультурного середовища.

Основні положення гіпотези:

- змістова відповідність регіональному контексту — комеморативні практики, які враховують локальні події, персоналії та пам'ятки, забезпечують більш глибоке сприйняття історії учнями;
- методична інтеграція — на уроки пам'яті, екскурсії, музейні поняття, проєкти тощо, сприяє активному залученню учнів до вивчення історії;
- патріотичне виховання — комеморативні заходи розвивають у школярів гордість за своє походження, усвідомлення унікальності історії регіону як частини національного спадку.

Хронологічні рамки дослідження – період незалежності України з 1991 - 2024 рр.

Територіальні рамки – Одеська область.

Методологічна основа дослідження ґрунтується на принципах наукової об'єктивності, системного підходу та історизму. У теоретико-методологічному арсеналі використано як загальнонаукові методи (аналіз, синтез, дедукція, індукція, логічний підхід), так і спеціалізовані історичні підходи, зокрема проблемно-хронологічний, історико-порівняльний, критичний аналіз та інтерв'ювання.

Науковою новизною роботи є дослідження впливу комеморативних практик на формування національної ідентичності та патріотизму серед молоді на території Одещини. Особливу увагу приділено взаємозв'язку історичної пам'яті, національної ідентичності та політики пам'яті в умовах сучасних викликів.

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення навчально-виховного процесу в закладах загальної середньої освіти. Також, результати роботи є корисним як методичні рекомендації для педагогів. Дослідження може бути використане для організації семінарів і тренінгів для вчителів, спрямованих на вдосконалення їхніх знань та навичок.

Основні результати магістерського дослідження були представлені на конференціях: Міжнародна науково-практична конференція «Тоталітарний спадок і сучасна меморіальна політика: європейський контекст та регіональні особливості» (17-18 травня 2024 р.) та X Всеукраїнській науково-практичній конференції «Науковий пошук студентів та аспірантів XXI ст.: сучасні проблеми та тенденції розвитку гуманітарних і соціально-економічних наук».

Магістерська робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку джерел і літератури, в якому 65 найменувань. Загальний обсяг роботи – 69 сторінок. Робота містить один додаток з планом-конспектом виховного заходу до пам'ятної дати.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Стан дослідження проблеми комеморативних практик

В Україні проблематика комеморацій часто пов'язана з процесами декомунізації та переосмислення радянської спадщини. Наприклад, аналіз перейменувань вулиць, створення меморіалів жертвам політичних репресій або музеїв Голодомору є яскравими прикладами комеморативних практик. Особливий акцент ставиться на інтеграції локальної історії до загальнонаціонального наративу. Дослідники також звертають увагу на складнощі, які виникають у регіонах із високим рівнем етнічного різноманіття, таких як Закарпаття, Буковина та Одещина. У цих регіонах поєднуються різні історичні традиції, що створює унікальні виклики для інтеграції до загальноукраїнського контексту.

Проблематика історичної пам'яті як соціального феномена активно досліджується з другої половини ХХ століття. Важливий вклад зробив Моріс Гальбвакс, який розробив концепцію колективної пам'яті, та П'єр Нора з його ідеєю «місць пам'яті» (*lieux de mémoire*). Вони вперше систематично виклали ідею, що пам'ять є не лише індивідуальним, але й колективним феноменом. Він стверджував, що наша пам'ять формується під впливом соціальних груп, до яких ми належимо: сім'ї, релігійної громади, нації. Гальбвакс підкреслював, що суспільство створює рамки, які спрямовують та організовують індивідуальні спогади. Нора аналізував символічні простори – пам'ятники, музеї, архіви, обряди – які стають основою для збереження та трансляції колективної пам'яті. На відміну від «живої пам'яті», яка передається природно, «місця пам'яті» виникають, коли відбувається розрив із традицією, і збереження пам'яті вимагає штучних зусиль. Для України цей підхід є надзвичайно актуальним, адже процеси декомунізації створили нові «місця пам'яті» – наприклад, меморіали жертвам політичних репресій чи музеї Голодомору (Нора П., 2014).

На сьогоднішній день проблематика вивчення комеморативних практик є актуальною темою для сучасної історичної науки. Особливу увагу приділяють питанням формування національної пам'яті, впливу радянської спадщини, декомунізації, мультикультуралізму, а також освітнім аспектам комеморації. Одеська область також є об'єктом дослідження з погляду мультикультуралізму, адже тут переплелися традиції українців, болгар, євреїв, росіян, молдаван та багатьох інших етносів. Це створює унікальне підґрунтя для дослідження, але водночас ставить виклики у забезпеченні гармонійного поєднання локальних і загальноукраїнських комеморативних традицій. Деякі дослідники зазначають, що у регіоні ще недостатньо представлено спільний наратив, який би інтегрував різноманіття етнічних спільнот у єдину національну історію. Більшість досліджень дуже нові, оскільки ця тема стала популярною нещодавно.

Одещина, з її багатонаціональним населенням, історичною різноманітністю та специфічними соціокультурними умовами, становить особливий інтерес для дослідження цього феномену. Формування історичної пам'яті в сучасній освіті є однією з ключових завдань, яка спрямована на розвиток громадянської свідомості, патріотизму та ідентичності молоді. У цьому процесі важливу роль відіграють комеморативні практики — заходи, обряди, символи та ритуали, які допомагають відтворити історичне минуле та інтегрувати його в сучасність. Оскільки Одещина була під впливом різних імперій і культур, питання інтеграції місцевої історії в загальнонаціональний контекст займає важливе місце в наукових працях.

Проблематика комеморативних практик на Одещині активно досліджується через призму політики пам'яті, розвитку національної свідомості та виховання молоді. Основна увага зосереджена на вивченні того, як історична пам'ять і пам'ятки регіону впливають на формування патріотичних цінностей серед молоді, особливо в умовах багатокультурності.

Вплив радянської спадщини на комеморативні практики. Це один із важливих напрямів є вивчення радянської політики пам'яті, яка домінувала на території Одещини впродовж десятиліть. За радянських часів проводилася

активна політика створення єдиної радянської ідентичності, що призвело до стирання національних особливостей. Дослідники вивчають, як цей вплив відображався на комеморативних практиках регіону, зокрема через присвячення пам'ятників та вулиць радянським діячам або подіям Другої світової війни (Дроздов В., 2022: 247). Важливим аспектом є також пострадянський період, коли почався процес декомунізації, переосмислення радянської спадщини та повернення національної пам'яті (Дроздов В., 2022: 15).

Проблеми історичної пам'яті та їх вплив на населення області. Різноманітність етнічних груп на Одещині створює специфічну проблему для збереження єдиної національної пам'яті. Важливими аспектами є дослідження того, як комеморативні практики допомагають подолати національні та етнічні розбіжності, формуючи спільну національну свідомість. Дослідження цього питання дозволяє оцінити, наскільки ефективно працюють програми патріотичного виховання серед молоді, що зростає в умовах мультикультуралізму (Дроздов В., 2022: 15).

Існує також, концепція соціального забуття. Це явище може бути як природним процесом, так і результатом цілеспрямованої політики. Забуття стає своєрідною «тінню» увічнення, де певні аспекти минулого замовчуються, перекручуються або повністю виключаються з колективної свідомості. Такий підхід має як позитивні (уникнення перевантаження пам'яті), так і негативні аспекти (спроби приховати незручну правду). Комеморативні практики забезпечують не лише збереження минулого, але й його інтерпретацію відповідно до актуальних суспільно-політичних умов. Вони є механізмом конструювання колективної ідентичності через символічне увічнення подій, персон чи явищ, важливих для спільноти. У цьому контексті автор виділяє такі ключові елементи комеморацій, як меморіальні місця, пам'ятники, пам'ятні дошки, а також церемонії, святкування, календарні ритуали та винайдені традиції (А. Киридон., 2020).

Дослідники, стикаються з численними проблемами, які можуть ускладнювати досягнення поставлених цілей.

Мультикультуралізм та етнічна різноманітність. Одеська область є одним з найбільш багатонаціональних регіонів України, де проживають представники різних етнічних груп, кожна з яких має свої історичні традиції та пам'ятки. Це створює складнощі для формування єдиної національної ідентичності. Комеморативні практики повинні враховувати специфіку та інтереси всіх етнічних спільнот, що є викликом для науковців і організаторів культурно-освітніх заходів. *Сучасні політичні та соціальні виклики.* Зміни в політичному ландшафті України після 2014 року, а також у процесі декомунізації, привнесли нові виклики у дослідження комеморативних практик. Зокрема, йдеться про повернення історичних назв населеним пунктам, зміни в топоніміці, відновлення пам'ятників та інші кроки, спрямовані на визнання національної історії та відновлення історичної справедливості (Дроздов В., 2022: 15).

Українська історія, багатогранна і складна, невід'ємно пов'язана з боротьбою за незалежність, збереження національної ідентичності та відновлення історичної правди. Формування історичної пам'яті в Україні — це процес, що неминуче пов'язаний із політичними змінами, культурними традиціями та зусиллями громадянського суспільства. Українська революція, Голодомор, події Другої світової війни, боротьба за незалежність у середині ХХ століття, роль Організації українських націоналістів (ОУН) і Української повстанської армії (УПА) — усе це стало не лише частиною історії, а й основою для формування сучасної національної пам'яті (Г. Денисенко., 2018).

Національна ідентичність охоплює широкий спектр міжособистісних зв'язків та історичних уявлень, які стають основою самоусвідомлення особистості або групи як частини унікальної нації. Це поняття включає такі компоненти, як територія, мова, історична пам'ять, культура, традиції, національна ідея та інші символи, що формують самобутність нації.

Національна ідентичність належить до соціально-політичних категорій, спрямованих на визначення стандартів етносоціальної і політичної поведінки.

Вона базується на культурних і політичних традиціях, правових і економічних інститутах, спільному громадянстві та інтересах. Її цілісність забезпечує суспільний консенсус у ключових питаннях розвитку держави. Згідно з Е. Смітом, національна ідентичність складається з п'яти основних елементів: історичної території, спільних міфів і пам'яті, громадської культури, єдиних прав та обов'язків, а також спільної економіки (Сміт Е., 1994).

В. Дроздов у процесі своїх чисельних дослідженнях аналізував офіційні наративи та меморіальні практики, які існували в радянській версії національної історії Одещини та інших регіонах України. Та їх поширення серед місцевого населення (Дроздов В., 2022). Ним було встановлено, що радянська влада активно використовувала національні питання для легітимації більшовицького режиму, формування радянської ідентичності та боротьби з конкуруючими ідеологіями.

Збірка статей «Життя, смерть та інші неприємності», підготована Я. Грицаком, є одним із обґрунтованих досліджень впливу історичних процесів на сучасність. У цій роботі досліджуються складності української історії, її соціальні, культурні й політичні аспекти та їхній вплив на формування сучасної ідентичності нації (Грицак І., 2010). Особливий акцент зроблено на осмисленні трагічних подій минулого та їхньому значенні в контексті постколоніальної теорії.

Професор Л. Зашкільняк у своїх роботах приділив значну увагу дослідженню суспільної свідомості, зокрема процесам трансформації історичної пам'яті в умовах змін соціокультурного середовища. Його роботи аналізують, як суспільні виявлення про минуле впливають на поточну політичну культуру і формують перспективи суспільного розвитку (Зашкільняк Л., 2005).

О. Бойко у своїй статті докладно висвітлює проблему колективної пам'яті, досліджуючи механізми її формування та відтворення. Автор звертає увагу на

роль державної політики у побудові наративів про спільне минуле, а також на вплив громадянського суспільства в цьому процесі (Бойко О., 2012).

Історик Д. Веденєєв аналізує питання національної та історичної пам'яті з акцентом на їхньому значенні для консолідації українського суспільства. У його роботах представлено способи інституційного впровадження пам'яті через освітні програми, музеї та меморіальні ініціативи (Веденєєв Д., 2013).

О. Волянчук, здійснюючи численні дослідження у сфері формування історичної пам'яті, приділяла особливу увагу динаміці змін у сприйнятті історичних подій. Її роботи відзначаються багатьма підходами до аналізу, включаючи дослідження медійного впливу на масову свідомість (Волянчук О., 2013). Ю. Зерній у своїх наукових розвідках розглядав процеси становлення національної ідентичності, досліджуючи, як історичні наративи формують етнічну та культурну самосвідомість. Він акцентував увагу на зв'язку між історичною пам'яттю та сучасними ідентифікаційними процесами (Зерній Ю., 2009). А. Киридон розвивала потенціал комеморативних практик, звертаючи увагу на їхню роль у збереженні культурної спадщини. дослідження охоплюють аналіз її символічних місць пам'яті та її значення в сучасному суспільному житті (Киридон А., 2020).

І. Мусієнко у своїй роботі проаналізувала проблему європейського сприйняття історичної пам'яті України. Авторка досліджувала, як українські наративи інтегруються у ширший контекст європейської історії, а також виклики, з якими стикається українська історична пам'ять у процесі цієї інтеграції (Мусієнко І., 2012).

Ці дослідження формують обґрунтовану базу для розуміння складної та багатогранної тематики історичної пам'яті, її формування та впливу на сучасність.

Національна ідентичність є ширшим феноменом, ніж просто акт самоусвідомлення. Вона визначає спосіб існування індивіда у зв'язку зі спільнотою, тобто виступає онтологічним явищем, обумовленим взаємодією

територіальних, етнічних, культурних, релігійних, політичних і економічних чинників.

Формування її відбувається в процесі взаємодії людей і суспільних змін, поєднуючи особистісний і соціальний аспекти. Ідентифікація, як процес, є набором дій, які дозволяють індивіду засвоювати ознаки ідентичності, що опосередковуються мовою, символами та культурними цінностями.

Колективна пам'ять сприяє створенню групової ідентичності через:

1. Усвідомлення спільного минулого, яке створює емоційний зв'язок між членами спільноти.
2. Передавання цінностей і зразків поведінки.
3. Створення символів, які формують специфічну «мову» групи та ідентифікаційні знаки.

Соціальне забуття, як втрата певних знань про минуле, може бути як природним процесом, так і результатом цілеспрямованої політики, спрямованої на викреслення певних подій із пам'яті. Польська дослідниця Б. Шацька виділяє кілька способів «переінакшення» пам'яті: вибіркове замовчування, фальсифікація, перебільшення, маніпулювання причинно-наслідковими зв'язками, звинувачення ворогів або обставин.

Одещина, з її багатонаціональним населенням і багатозаровою історією, є унікальним регіоном для вивчення феномену історичної пам'яті. Комеморативні практики, як невід'ємна частина формування національної ідентичності, дозволяють переосмислити минуле, інтегрувати його в сучасність і спрямувати розвиток громадянської свідомості. Значущість цих практик полягає у створенні зв'язку між поколіннями, передачі цінностей і символів, які формують спільне розуміння історії. Водночас сучасна Україна, з її процесами декомунізації та переосмислення минулого, прагне відновити справедливість і повернути історію до національного контексту. Проте багатонаціональність регіону створює специфічні труднощі. Збереження єдиної національної пам'яті в умовах культурної та етнічної різноманітності є складним завданням. Комеморативні практики мають враховувати інтереси різних спільнот, сприяти

інтеграції та вихованню почуття приналежності до єдиної української нації (Дроздов В., 2022:15).

Отже, дослідження комеморативних практик в Україні, особливо на Одещині, є важливими для вивчення національної ідентичності та громадянської свідомості. Вони сприяють збереженню й переосмисленню спільного минулого через символи, ритуали та меморіальні ініціативи. Проте багатонаціональність регіону і його складна історична спадщина створюють унікальні виклики, зокрема гармонізацію локальних традицій із загальнонаціональним наративом. В умовах декомунізації та переосмислення радянської спадщини комеморативні практики набувають особливого значення для подолання розбіжностей, сприяючи соціальній згуртованості.

1.2. Джерельна база дослідження

Джерельна база досліджень є ключовим елементом будь-якої наукової роботи, оскільки саме вона забезпечує достовірність, наукову обґрунтованість та репрезентативність результатів. У контексті дослідження комеморативних практик у формуванні історичної пам'яті учнів у закладах загальної середньої освіти з урахуванням регіонального контексту джерела мають охоплювати широкий спектр інформації.

Серед них можна виділити : *нормативно-правові акти*, які регулюють освітню сферу та визначають політику пам'яті. Серед них — закони України, зокрема «Про освіту», «Про декомунізацію», а також підзаконні акти, накази та методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України (МОН), які стосуються використання елементів історичної пам'яті у навчально-виховному процесі. (Закон України, 2017); (Закон України, 2015); (Закон України, 2006). Іншим важливим джерелом є дані соціологічних досліджень, які дозволяють оцінити ставлення різних соціальних груп до історичних подій, комеморативних практик та їхнього впливу на формування національної ідентичності.

Засоби масової інформації надають унікальну можливість для аналізу сучасних тенденцій у формуванні історичної пам'яті. Публікації висвітлюють різноманітні форми комеморативної діяльності, зокрема проведення урочистих заходів, створення меморіалів, впровадження освітніх проектів та ініціатив, присвячених історичним подіям та постатям. Особливу увагу слід звернути на регіональні ЗМІ, які відображають місцеві ініціативи та дискусії, специфіку інтерпретації історичних подій у різних країнах. Наприклад, статті в регіональних виданнях дають можливість оцінити ступінь інтеграції місцевих традицій і культурних особливостей у комеморативні практики шкіл. Інтернет-видання та соціальні медіа також є джерелами для вивчення сучасних поглядів молоді, учителів та ширшої громадськості. Коментарі, дискусії в соціальних мережах, блоги та новинні ресурси дозволяють дослідити, як молодь сприймає ті чи інші аспекти історичної пам'яті. Аналіз цих матеріалів надає додатковий інструментарій для вивчення суспільного контексту формування історичної пам'яті учнів. (І. Щупак, *Українська політика*)

Формування національної історичної пам'яті є одним із ключових завдань сучасної освіти, що спрямовані на розвиток у молодого покоління усвідомлення значущості історичного минулого. Методичні матеріали є результатом поєднання сучасних підходів до освіти з національними традиціями. До них входять навчальні програми, методичні рекомендації, посібники, розробки уроків, сценарії виховних заходів, а також цифрові ресурси. Такі матеріали допомагають вчителям не тільки формувати знання про ключові історичні події та постаті, але й виховувати в учнів повагу до національної спадщини, патріотизм, критичне мислення та толерантність.

Цифрові ресурси, що входять до складу сучасних методичних матеріалів, перетворюють важливу роль у популяризацію історичних знань серед молоді. Онлайн-платформи, інтерактивні карти, відеоуроки, а також віртуальні екскурсії меморіалами та історичними місцями можуть зробити процес навчання більш доступним і цікавим для учнів. Наприклад, платформи з інтерактивними матеріалами, розроблені у співпраці з музеями та

громадськими організаціями, дають можливість учням розвивати історію через візуальний та емоційний досвід.

До таких методичних матеріалів належать посібники, розроблені на основі результатів Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти, які пропонують сучасні підходи до викладання історії через призму пам'яті. Вони охоплюють рекомендації щодо організації тематичних уроків, присвячених визначальним історичним подіям, постатям та ювілейним датам, а також практичні поради з використання інтерактивних методів навчання, таких як проєктна діяльність, історичні реконструкції, дебати та інсценізація. (Власов В., 2007); (Пометун О., Пироженко Л., 2004); (Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н., 2017).

Особливі значення мають програми для педагогів, які акцентують увагу на формуванні критичного мислення учнів, вихованні патріотизму та толерантності. Наприклад, навчальні матеріали включають сценарії уроків та позакласних заходів, які спрямовані на глибше осмислення учнями таких ключових подій, як Голодомор, Друга світова війна, Революція Гідності, війна на сході України тощо. Ці сценарії складаються з покрокових інструкцій для вчителів, що полегшує їх адаптацію до специфіки різних класів і регіонів (Родигіна І., 2005); (Терно О., 2012).

Крім того, до джерел включено матеріали освітніх проєктів, організованих музеями, громадськими організаціями та ініціативами, які використовуються для популяризації національної історії. Вони дають не лише інформаційні ресурси, але й методики організації екскурсій, квестів, лекцій та майстер-класів, спрямованих на інтеграційні регіональні аспекти історичної пам'яті у шкільну освіту (. Яковенко Г., 2017).

Комеморативні практики в Україні є важливим інструментом формування колективної пам'яті, яка впливає на становлення національної ідентичності, соціальну згуртованість та політичну свідомість суспільства. Унікальність історичного досвіду України, який охоплює багатозарову спадщину, століття боротьби за незалежність і складну історію трагічних подій, робить

дослідження цих практик надзвичайно актуальним завданням. Дослідження комеморативних практик – це важливий напрямок у гуманітарних науках, який допомагає зрозуміти, як формується колективна пам'ять та який вплив вона має на суспільство.

Особливу роль відіграють наукові праці, зокрема монографії, статті, аналітичні огляди. Вони забезпечують теоретичну базу для аналізу колективної пам'яті, спираючись на міждисциплінарний підхід. Роботи істориків, соціологів, антропологів та культурологів допомагають простежити зміни у комеморативних традиціях, їхні причини та наслідки. Вони також пропонують концептуальні рамки, які дозволяють порівняти різні форми вшанування у різних суспільствах або епохах (Козловець М., 2009).

Соціологічні опитування та анкетування є необхідними для розуміння сучасного стану пам'ятних практик. Вони показують, як суспільство ставиться до певних пам'ятних дат, символів чи подій, і дають змогу побачити розбіжності між офіційною політикою пам'яті та її сприйняттям громадянами. Наприклад, опитування КМІС у травні 2020 року засвідчило поляризацію думок українців щодо спадщини Радянського Союзу. Половина громадян (50%) не шкодують про розпад СРСР, але третина (33,5%) висловлюють жаль. Цей розділ має яскраво виражений регіональний контекст: якщо на Заході України переважає негативне ставлення до СРСР (69% не шкодують), то на Південному, Сході та Донбасі домінують ті, хто шкодує про розпад (до 49%). Серед соціально-демографічних груп найбільше шкодують про розпад людей старшого віку (50% серед осіб 70+ років) і ті, хто має нижчий рівень доходів. Молодь до 30 років (більше 14% шкодують) і респонденти з вищою освітою (23%) рідше висловлюють ностальгію. Рівень оцінки користі та шкоди поїздки України у складі СРСР теж змінився з часом. Якщо в 2013 році 48% вважали, що Радянський Союз приніс більше користі, то в 2020 році таких стало 35%. Водночас частка тих, хто вважає, що СРСР завдав більше шкоди, зросла з 18% до 28%. Ці настрої також змінюються залежно від регіону: найбільше користі вбачають на Донбасі (52%), найменше – на Заході (19%). Порівняно з Росією,

де 65% громадян шкодують про розпад СРСР, українці менш ностальгійно ставляться до радянського минулого. Негативне ставлення до фігури Сталіна в Україні також помітно домінує: лише 16% українців позитивно оцінювали його у 2019 році, тоді як у Росії таких було 52%. Загалом дані підкреслюють значну регіональну та соціальну різноманітність в оцінках радянського минулого, що показує складність колективної пам'яті в сучасній Україні (*Оцінка радянського минулого*, 2020).

Отже, джерельна база досліджень пам'ятних практик для формування історичної пам'яті учнів у закладах загальної середньої освіти є надзвичайно багатогранною. Використання нормативно-правових актів, методичних рекомендацій, соціологічних досліджень, засобів масової інформації, освітніх матеріалів та наукових праць дозволяє створити повну картину сучасних тенденцій у політиці пам'яті та оцінити її ефективність у різних регіональних та соціальних контекстах. Методичні матеріали, розроблені МОН та іншими установами, забезпечують вчителів необхідними інструментами для інтеграції пам'ятних елементів у навчальний процес, сприяючи формуванню в учнів національної самосвідомості. Соціологічні дослідження та опитування, зокрема проведені провідними науковими установами, розкривають ставлення різних соціальних груп до історичних подій і символів, підкреслюючи регіональні та демографічні особливості колективної пам'яті.

1.3. Методологія дослідження

Комеморативні практики виступають важливим соціокультурним феноменом, що дозволяє не лише зберігати пам'ять про минуле, але й формувати громадянські та моральні цінності у підростаючого покоління. Аналіз цих практик в регіональному контексті дозволяє краще зрозуміти, як локальні особливості впливають на сприйняття учнями історичних подій, і як вони інтегруються в загальнонаціональний наратив. Дослідження ґрунтується на принципах наукової об'єктивності, системного підходу та історизму.

Наукове дослідження є складним і багатограним процесом, який вимагає чіткого визначення принципів і методів роботи. В основі будь-якого дослідження лежать принципи, що визначають його об'єктивність, послідовність і системність.

Для реалізації цих принципів у процесі дослідження використовувався широкий спектр методів, які можна умовно розділити на дві групи: *загальнонаукові та спеціалізовані історичні*. Загальнонаукові методи є універсальними і широко застосовуються в різних галузях знань. Зокрема, аналіз і синтез дають змогу розкласти складні явища на складові, а потім об'єднати ці частини для формування цілісного розуміння теми. Дедукція та індукція дозволили здійснювати логічні висновки, починаючи як від загальних положень, так і від конкретних фактів, забезпечуючи багатовекторний підхід до аналізу.

Історико-порівняльний метод є ключовим інструментом, який сприяє глибшому аналізу історичних явищ. У контексті комеморативних практик цей метод дозволяє співставляти події національної та локальної історії, виявляти спільні риси й унікальні аспекти регіональних подій. Наприклад, під час вивчення визвольних змагань у різних регіонах України можна порівнювати місцеві героїчні епізоди, такі як боротьба Української Повстанської Армії на заході та діяльність місцевих підпільних груп на сході.

Це допомагає учням побачити ширший контекст національної історії через призму рідного краю, одночасно усвідомлюючи його унікальність. Використання історико-порівняльного методу також корисне під час організації комеморативних заходів. Відзначення річниці Голодомору може включати порівняння впливу цієї трагедії на різні регіони України. Такий підхід сприяє розумінню історичних процесів не лише як абстрактних подій, але й як частини життя власного регіону.

Критичний аналіз джерел є важливою складовою у побудові історичної пам'яті через комеморативні практики. У регіональному контексті він дозволяє працювати з локальними джерелами: архівними документами, спогадами

очевидців, матеріалами місцевих музеїв. Наприклад, для реконструкції подій Другої світової війни в конкретному регіоні учні можуть вивчати листи, фотографії чи щоденники жителів свого краю. Критичний підхід допомагає уникнути романтизації чи викривлень історії, що іноді трапляється у популярній пам'яті. Залучення учнів до аналізу джерел також сприяє їхньому критичному мисленню. Наприклад, під час роботи над проєктами до Дня пам'яті Героїв Небесної Сотні учні можуть аналізувати не лише офіційні джерела, але й думки свідків або різні медіа-матеріали. Це дозволяє їм сформувати цілісну картину подій, оцінюючи їхній вплив як на національному, так і на регіональному рівнях.

Історичний метод є фундаментом дослідження комеморативних практик, оскільки він дозволяє проаналізувати, як формувалися традиції збереження пам'яті в різні періоди. Цей метод забезпечує розуміння еволюції комеморативних символів, таких як пам'ятники, меморіали чи офіційні ритуали. Наприклад, дослідження пам'ятників жертвам Голодомору в різних регіонах України дозволяє виявити, як змінювалися підходи до комеморації цієї трагедії залежно від політичних і культурних умов.

Соціологічний підхід дає змогу вивчити, як сприймаються комеморативні практики учнями. За допомогою опитувань чи фокус-груп можна зрозуміти, які аспекти історичної пам'яті є найбільш важливими для молоді, а також виявити вплив регіональної специфіки на їхню свідомість. Культурологічний аспект дослідження зосереджений на аналізі символів і ритуалів, що використовуються у комеморативних практиках. Наприклад, державні та локальні свята, встановлення меморіальних дошок чи проведення фестивалів є інструментами популяризації історії через культуру. Психологія зосереджується на емоційному впливі комеморативних практик. Наприклад, участь у реконструкціях історичних подій чи відвідування меморіальних місць створюють у учнів стійкі враження, які сприяють усвідомленню значущості історії.

Культурологічний підхід сприяє розумінню ціннісних та ідеологічних засад комеморативних практик, що відображають уявлення про «своє» і «чужинецьке». Соціологічні методи, зокрема опитування громадської думки, дозволяють оцінити рівень впливу цих практик на свідомість учнів, виявити їх ставлення до локальних та загальнонаціональних пам'ятних дат і символів.

Антропологічний підхід зосереджується на дослідженні локальної ідентичності, яка формується через регіональні особливості історичної пам'яті. Вивчення місцевих традицій, фольклору, усної історії допомагає глибше зрозуміти специфіку комеморативних практик на рівні окремих громад. Цей метод дуже актуальний для нашого регіону через його виражену строкатість та різноманітність.

Формування історичної пам'яті учнів є важливою складовою виховання національно свідомого покоління, яке поважає своє минуле та розуміє його вплив на сучасність. У цьому процесі комеморативні практики виступають ключовим інструментом, а дискурс-аналіз дозволяє розглянути, як пам'ять про історичні події конструюється через різні джерела — медіа, літературу, музейні експозиції та офіційні заходи. Особливо цікавим є застосування цього підходу до аналізу регіонального контексту, зокрема історичної пам'яті на Одещині — регіоні з багатонаціональною історією та унікальними традиціями. Локальні медіа відіграють значну роль у трансляції історичної пам'яті. Газети, телевізійні програми та онлайн-ресурси часто висвітлюють ключові події. Дискурс-аналіз матеріалів цих медіа дозволяє побачити, як регіональна ідентичність інтегрується в загальноукраїнський контекст, водночас зберігаючи локальну специфіку.

Для розуміння різних моделей пам'яті у регіональному контексті корисним є порівняльний метод. Він дозволяє дослідити, як у різних регіонах України зберігається пам'ять про ті самі події. Наприклад, у південних регіонах пам'ять про козацьку добу може мати інший акцент, ніж у західних, де домінують визвольні змагання ХХ століття. Регіональні комеморативні практики можуть слугувати основою для локального патріотизму, але водночас вони повинні

гармонійно інтегруватися в загальнонаціональний наратив, щоб уникнути фрагментації колективної пам'яті.

У результаті комплексного використання цих методів вдалося критично оцінити зібрані дані, зменшити можливі упередження й забезпечити системність дослідження. Це дозволило розкрити механізми формування історичної пам'яті та інтеграції комеморативних практик.

Комеморативні практики в освіті мають бути спрямовані на формування критичного мислення, емоційного зв'язку з історичними подіями та усвідомлення ролі власного регіону в загальнонаціональній історії. Використання локального матеріалу у навчанні сприяє поглибленню інтересу учнів до вивчення історії, допомагає їм відчувати особисту причетність до подій минулого. Зокрема, екскурсії до місцевих меморіалів, участь у пам'ятних заходах, проектна робота з історії регіону є ефективними інструментами у формуванні історичної пам'яті. У формуванні історичної пам'яті для молоді такі практики відіграють важливу роль у вихованні молоді, збагачуючи їхнє розуміння як локальної, так і загальнонаціональної історії. Застосування комплексної методології дозволяє дослідити це явище всебічно, враховуючи як регіональні, так і загальноукраїнські особливості. Розуміння і розвиток таких практик сприятиме не лише збереженню пам'яті про минуле, а й зміцненню ідентичності та суспільної згуртованості в Україні.

Отже, у процесі дослідження комеморативних практик різноманітні методи сприяли всебічному аналізу й об'єктивності результатів. Загальнонаукові методи, зокрема аналіз і синтез, допомогли структурувати великий обсяг інформації про комеморативні практики, виокремити ключові аспекти та інтегрувати їх у єдину концепцію. Дедукція та індукція забезпечили логічну послідовність у формуванні висновків, починаючи від окремих прикладів до узагальнень. Спеціалізовані методи були безпосередньо застосовані для аналізу джерел.

Історико-порівняльний метод дозволив порівняти комеморативні практики різних регіонів, виявивши локальні особливості у збереженні

колективної пам'яті. Критичний аналіз джерел допоміг оцінити достовірність нормативних документів, навчальних матеріалів та публікацій у медіа. Міждисциплінарний підхід розширив горизонти аналізу: соціологічні методи, як-от опитування, надали змогу оцінити ставлення учнів і громадськості до пам'ятних дат, тоді як антропологічні дослідження поглибили розуміння впливу регіональної ідентичності. Дискурс-аналіз був корисним для вивчення того, як медіа, література та освітні матеріали формують образ минулого.

РОЗДІЛ 2. КОМЕМОРАТИВНІ ПРАКТИКИ В РЕГІОНАЛЬНОМУ ВИМІРІ (НА ПРИКЛАДІ ОДЕЩИНИ)

2.1. Проблеми меморіальної політики

Комеморативні практики охоплюють цілий спектр заходів, ритуалів і дій, які спрямовані на збереження, увічнення та передачу історичної пам'яті про значущі події, явища чи видатних особистостей. Вони відіграють ключову роль у формуванні колективної свідомості, забезпечуючи збереження культурної та історичної спадщини для майбутніх поколінь. Ці практики включають створення меморіальних комплексів, встановлення пам'ятників, організацію пам'ятних дат і урочистостей, відкриття музеїв та архівів, публікацію наукових досліджень, монографій, статей, створення документальних фільмів і тематичних програм. Крім того, до комеморативних практик належать і менш формальні форми, такі як передача історій через усну традицію, збереження сімейних спогадів, локальних традицій та обрядів, які також є важливими носіями історичної пам'яті. Усі ці заходи сприяють підтриманню національної ідентичності, зміцненню соціальної єдності та формуванню моральних і культурних цінностей суспільства (Чупрій, 2013: 159; Козловець, 2009).

Меморіальна політика є вагомим складником державної стратегії, орієнтованої на збереження, підтримку та передачу історичної пам'яті. Як зазначено у джерелі (Чупрій, 2013: 162), це один із ключових напрямів, який дозволяє державі формувати уявлення про своє минуле, закріплюючи його в колективній свідомості громадян. Політика пам'яті охоплює не лише збереження історичного спадку, але й створення нових уявлень про історичні події, явища чи особистостей, які відіграють вагому роль у сучасному житті суспільства (Волянчук О., 2013: 327). Вона спрямована на інтеграцію історичного досвіду у сучасну суспільно-політичну стратегію, забезпечуючи розуміння зв'язку між минулим, сучасним і майбутнім.

Зміст і функції державної політики пам'яті тісно пов'язані з формуванням політичної нації, громадянської ідентичності та національної єдності (Веденєєв Д., 2013: 330). Ця політика виконує важливу роль у процесі державотворення, оскільки спирається на усвідомлення спільної історії, загальних цінностей і традицій. Вона передбачає використання концептуальних, правових і практичних інструментів для закріплення історичного досвіду в колективній свідомості.

Політологиня О. Волянчук пропонує детальну класифікацію суб'єктів меморіальної політики, поділяючи їх на урядові та недержавні залежно від їхньої діяльності та підпорядкування. Серед урядових інституцій, що відіграють ключову роль у формуванні суспільної пам'яті, можна виокремити кілька основних установ. Зокрема, Міністерство освіти і науки відповідальне за інтеграцію історичної пам'яті в навчальні програми, що сприяє формуванню у молодого покоління свідомого розуміння національної історії та її ключових уроків. Міністерство культури і туризму забезпечує організацію культурних заходів, створення меморіальних об'єктів та популяризацію історичної спадщини через творчі проєкти. Український інститут національної пам'яті виконує важливу місію з дослідження, збереження та популяризації історичних подій, явищ і особистостей, що мають значення для національної ідентичності. Урядова преса забезпечує інформаційний супровід меморіальних ініціатив, формуючи громадську думку та сприяючи популяризації ключових аспектів політики пам'яті (Волянчук О., 2009 : 124).

В контексті дослідження меморіальної політики Одещини можна виділити ряд значних міфів, які негативно впливають на сучасну політику, та населення регіону. Історична пам'ять Одеської області залишається тісно пов'язаною з радянською міфологічною спадщиною, яка впливає на ідентичність регіону навіть у сучасний період. Радянська влада, формуючи колективну пам'ять, активно використовувала міфи як інструмент ідеологічного впливу, закріплюючи в суспільстві наративи, що сприяли легітимації радянського режиму. Основні міфи, створені в цьому контексті, обґрунтовували провідну

роль російської держави та народу у регіоні та його соціально-економічному розвитку. Ці міфи стали основою радянської політики пам'яті в Одеській області та закріпилися в колективній свідомості її мешканців. Їхній вплив залишився значущим і після розпаду Радянського Союзу, що пояснює високий рівень проросійських настроїв серед частини населення навіть після 2014 року. Радянська спадщина формувала тривалий час локальну ідентичність, яка базувалася на цих міфах, що ускладнювало процеси декомунізації та деколонізації регіону (Дроздов В., 2022:15).

Недержавні суб'єкти меморіальної політики також відіграють важливу роль, представляючи різноманітні організації, які О. Волянчук поділяє на кілька категорій. Першу категорію становлять об'єднання, створені безпосередніми учасниками історичних подій, їхніми очевидцями або нащадками осіб, які постраждали від історичних трагедій. Такі організації, зосереджені на збереженні пам'яті про трагедії, депортації чи конфлікти, мають на меті донесення історичної правди та підтримку жертв цих подій. До іншої категорії належать організації, які зберігають та поширюють героїчну пам'ять. Вони спрямовують свої зусилля на відновлення історичних традицій, звичаїв і моделей поведінки, характерних для певних історичних епох. До цієї категорії належать військові об'єднання, такі як козацькі формування чи реконструкторські групи, що займаються відтворенням історичних боїв. Також сюди входять суспільно-політичні організації, що підтримують певні ідеологічні напрямки (комуністичні, монархічні, анархістські тощо), елітарні об'єднання на кшталт дворянських клубів або асоціацій, а також релігійно-етичні групи, які зберігають морально-етичні традиції, притаманні окремим історичним періодам (Волянчук О., 2009 : 124).

Громадські організації, залучені до меморіальної політики, також відрізняються за своїм підходом до цієї діяльності. Одні з них спеціалізуються на збереженні історичної пам'яті, вбачаючи в цьому свою основну місію. Інші включають питання політики пам'яті до ширшого спектру своєї діяльності, розглядаючи їх як одну з частин свого суспільного внеску. Деякі організації

долучаються до реалізації меморіальних завдань лише періодично, наприклад, під час відзначення пам'ятних дат або реалізації конкретних проєктів (Опалько Ю., 2009 : 44).

Об'єктами меморіальної політики є все суспільство або його окремі групи, які визначаються за соціальними, етнічними, територіальними чи мовними ознаками. Зокрема, до таких об'єктів належать суспільна думка, патріотичні почуття, громадянська воля, історична пам'ять, національна свідомість та ідентичність. Вплив на ці цільові об'єкти здійснюється через меморіальні практики, що спрямовані на трансформацію колективного сприйняття історичних подій і забезпечення підтримки політичної системи (Волянчук О., 2009 : 124); (Опалько Ю., 2009 : 44).

Головною метою меморіальної політики є створення та закріплення такої моделі історичної пам'яті, яка забезпечує єдність суспільства, сприяє формуванню спільної ідентичності та підтримує політичну стабільність. Політика пам'яті, як зазначається у джерелах, може бути орієнтована на різні інтереси, що варіюються від гармонійних до антагоністичних, від прогресивних до консервативних, від стійких до тимчасових. Її завдання можуть бути спрямовані як на досягнення довгострокових соціальних пріоритетів, так і на реалізацію вузькополітичних цілей, наприклад, здобуття влади чи посилення політичного впливу (Волянчук О., 2013:101).

Механізми впровадження меморіальної політики включають як політичний менеджмент, спрямований на задоволення соціальних інтересів, так і політичний маркетинг, орієнтований на досягнення конкретних політичних вигод. Соціолог Е. Тоффлер виокремлює три ключові ресурси влади, серед яких основними є сила, багатство та знання. Ця тріада є фундаментом для розуміння того, як формуються та функціонують механізми впливу в суспільстві, включаючи сферу політики пам'яті. На думку історика О. Бойка, колективна пам'ять розділяється на два рівні: офіційний, який формується свідомо владними структурами з метою досягнення певних політичних чи соціальних цілей, та неофіційний, що виникає у суспільстві природно, через стихійні

процеси соціальної взаємодії та міжособистісних комунікацій (Бойко О., 2012:98-100).Обидва ці рівні тісно взаємодіють, створюючи багатовимірну картину історичної пам'яті, яка впливає на формування ідентичності та суспільних настроїв.

Історик В. Кривошея наголошує на важливості створення державної меморіальної політики, яка базується на принципах рівності та уникає дискримінації за будь-якими ознаками. Така політика має враховувати етнічне, політичне, ідеологічне та релігійне розмаїття, особливо в умовах багатонаціонального суспільства, що характерно для України. Це підкреслює необхідність розробки інклюзивних підходів до побудови моделей пам'яті, які сприяють соціальній єдності та взаєморозумінню між різними групами (Кривошея В., 2011 : 35).

Особливу увагу до механізмів реалізації меморіальної політики в умовах так званих «війн пам'яті» приділяє історик Я. Грицак. Він виділяє три основні підходи до формування наративів історичної пам'яті. Перший із них – агресивна політика пам'яті, що характеризується силовим нав'язуванням домінуючого історичного наративу, як це спостерігалось в міжвоєнний період у Польщі та Румунії. Такий підхід вимагає значної централізації влади та великих ресурсів, але водночас несе ризики ескалації конфліктів і зростання суспільного спротиву. Другий підхід – політика забуття, що застосовувалася, наприклад, у Німеччині за Конрада Аденауера та в Іспанії після падіння режиму Франко. Третій підхід базується на суспільній байдужості до минулого, коли акцент зміщується на гордість за сучасні досягнення та майбутнє. Такий підхід характерний, зокрема, для сучасної Іспанії, проте може призводити до втрати інтересу до власної історії та її культурного значення (Грицак Я., 2010 : 74-78).

Історична пам'ять є важливим фактором національної безпеки. В Україні її актуальність зростає у зв'язку з триваючими дискусіями про минуле та складнощами інтеграції до європейського пам'яттєвого простору, який будується на основі примирення та колективної історичної свідомості (Волянчук О., 2013:95).

Історична пам'ять і політика пам'яті набувають особливого значення в періоди формування національних держав, коли нації, як зазначає Б. Андерсон, розглядаються як «уявлені спільноти». У цей час історія стає одним із найпотужніших інструментів для створення національних проєктів, забезпечуючи зв'язок між минулим, сучасним і майбутнім. Державні зусилля, спрямовані на формування колективної історичної пам'яті, стають необхідними для прискорення процесів національного й державного становлення. У цьому контексті розвиток національної ідентичності є ключовим елементом формування національної спільноти. М. Шадсон підкреслює, що «феномен національної держави неможливо розглядати окремо від створеного нею культурно-історичного контексту» (Шадсон М., 1994 : 89).

Процеси націогенезу можна розглядати як політизацію етноісторій, тобто перетворення історичного минулого на національний міф, який виправдовує прагнення спільнот до незалежності та державності. Національні рухи, як правило, формують унікальні версії історії, які використовуються для підкріплення своїх ідеологічних позицій. Політичні лідери активно борються за те, щоб саме їхня інтерпретація минулого стала домінуючою в суспільній свідомості. В епоху націоналізмів історія виходить за межі наукової дисципліни, стаючи ідеологічним інструментом для створення нової ідентичності, яка прагне зайняти місце колективної пам'яті нації (Шадсон М., 1994 : 90).

Пам'ять є ключовим елементом формування національної самосвідомості, національних ідей, культурної спадщини та міфології. Історична пам'ять часто виступає як каталізатор державотворчих процесів. Проте в Україні досягнення національної єдності ускладнюється через культурно-історичні відмінності між регіонами та їхню експлуатацію політичними силами для досягнення власних цілей. Незавершеність національного проєкту та формування загальнонаціональної ідентичності створюють фрагментовану колективну пам'ять українців. Це не обов'язково є перешкодою, адже в європейських країнах різноманітність у сприйнятті історії розглядається як ресурс. Інтеграція

різних етнічних і культурних спільнот у спільний національний історичний наратив відображається в наукових дослідженнях і пам'ятних подіях на державному рівні (Зерній Ю., 2009 : 185).

Ставлення до трагічних подій, таких як Голодомор 1932–1933 років, також демонструє регіональні розбіжності. За даними соціологічних досліджень, 82% респондентів вважають Голодомор геноцидом українського народу. Проте цей показник варіюється в залежності від регіону: у західних областях цю тезу підтримують 95% опитаних, у центральних – 87%, на півдні – 72%, а на сході – лише 61% (УНІАН, 2019). Це свідчить про значний вплив проросійського пострадянського наративу на східні регіони України.

Упродовж останніх років в Україні відбулися суттєві зміни в межах декомунізаційної політики. Було проведено перейменування населених пунктів, вулиць, площ, змінено топоніміку, пов'язану з радянським минулим. Проте на тимчасово окупованих територіях східних і південних регіонів радянська топоніміка залишається домінуючою, що ускладнює завершення цього процесу. Незважаючи на суперечки й дискусії, декомунізація є важливим кроком у переосмисленні тоталітарного минулого, створенні нових символічних просторів і формуванні колективної пам'яті на основі демократичних цінностей (*П'ять вулиць*, 2024).

Створення національного Пантеону героїв є важливим компонентом формування національної ідентичності та самосвідомості. Е. Сміт зазначав, що національна ідентичність виконує низку функцій: забезпечує збереження пам'яті через покоління, відновлює колективну гідність завдяки зверненню до героїчного минулого, а також створює спільність завдяки символам, ритуалам і церемоніям, які об'єднують сучасні покоління з їхніми предками (Киридон А., 2020).

Український інститут національної пам'яті (УІНП), створений у 2006 році як центральний орган виконавчої влади, відіграє важливу роль у формуванні політики національної пам'яті та дослідженні історичної спадщини. Його завдання тісно пов'язані з вирішенням проблем, які виникають у контексті

осмислення тоталітарного минулого України та його впливу на сучасність. Особливо це стосується аналізу періодів радянського й нацистського тоталітаризму, що є ключовими в історичній свідомості українського суспільства (Український інститут національної пам'яті. Нормативно-правові акти, 2015).

Одним із важливих аспектів роботи УІНП стало розширення хронологічних меж дослідження тоталітарних режимів, беручи до уваги ранній початок соціалістичних трансформацій у Європі, включаючи Україну (1917–1918 роки). Законодавчі ініціативи, які готувалися наприкінці президентського терміну Віктора Ющенка, особливо зосереджувалися на розвінчанні злочинів двох тоталітарних режимів – радянського та нацистського. У цьому контексті інститут прагнув акцентувати увагу на таких темах, як Голодомор 1932–1933 років, визнаний геноцидом українського народу, масові репресії 1930–1950-х років та діяльність ОУН-УПА (Український інститут, 2015).

Одещина, як регіон із унікальною історичною спадщиною, знаходиться у фокусі діяльності Українського інституту національної пам'яті (УІНП). Цей регіон, що пройшов через складні етапи історичних трансформацій, відчуває на собі вплив тоталітарного минулого, зокрема радянської політики пам'яті, яка сформувала регіональну ідентичність через ідеологічно забарвлені міфи та наративи. У цьому контексті діяльність УІНП спрямована на осмислення й переосмислення минулого, забезпечення історичної справедливості та формування оновленої національної ідентичності. Особливістю меморіального простору Одещини є його значуща насиченість символами радянського періоду, які утверджували імперське бачення історії. Один із ключових радянських наративів у регіоні міф став про штурм фортеці Ізмаїл у 1790 році, що вивчив «визволення» Південної Бессарабії російською державою. міф, який активно пропагувався через ці меморіальні практики – пам'ятники, топоніміку, музейні експозиції, – утверджував провідну роль Росії в регіональному розвитку. Інші радянські міфи, такі як міф про ворога («румунських бояр»), героїчну боротьбу населення під час Татарбунарського повстання або міф про

Велику Вітчизняну війну, закріплювалися як частина колективної пам'яті, визначаючи її ключові маркери (Український інститут національної пам'яті. Нормативно-правові акти, 2015), (Степико М., 2011), (Дроздов В., 2022:15).

Крім того, УІНП приділяє увагу вивченню боротьби за незалежність, історії репресій та інших трагічних подій, які вплинули на історичну пам'ять Одещини. Розкриття маловідомих сторінок регіонального минулого, як-от діяльність рухів опори чи громадських ініціатив, дозволяє не лише зберегти правду, але й відновити зв'язок між минулим і сьогоденням (Український інститут, 2015).

Таким чином, діяльність УІНП на Одещині охоплює широкий спектр завдань – від очищення символічного простору й деміфологізації до популяризації об'єктивної історії регіону. Ця робота спрямована на формування нової, закритої імперського впливу ідентичності, яка стане основою для громадянської свідомості та патріотизму. Одещина, з її великою історичною спадщиною, може стати прикладом того, як переосмислення минулого здатного служити інструментом для побудови сучасного, демократичного суспільства. Людська пам'ять, насамперед, спрямована на фіксацію та збереження інформації про минуле. Тому національну пам'ять часто асоціюють з історичною. Частково це обґрунтовано, але важливо втратити й суттєві відмінності між ними, особливо в хронологічному аспекті. Національна пам'ять, як правило, охоплює короткий проміжок часу, після чого її витoki пов'язані з періодом формування націй та національних організмів. Натомість історичної пам'яті сягає вглиб найдавніших часів, охоплюючи періоди, що передували виникненню націй (Український інститут, 2015).

Історична пам'ять фактично асоціюється з накопиченням знань про суспільний розвиток і політичну організацію. У той час національна пам'ять включає значно ширший спектр інформації: досвід нації у сфері культури, психології, міфології, техніки, економіки та інших аспектів. У поліетнічних суспільствах, таких як Україна, національна пам'ять охоплює всі етапи

розвитку народу (або політичної нації), інтегруючи досягнення різних етнічних груп, які вплинули на цей процес.

Для розуміння сутності національної пам'яті, виключно з її історичною складовою, важливо дослідити механізми її формування та зв'язку між індивідуальною і колективною пам'яттю. Індивідуальна пам'ять містить особистий досвід, переживання, знання, отримані від попереднього покоління через родинні традиції, освіту чи соціальне середовище. Вона є результатом багаторічного спадкування, що збагачує нинішню особистість. Колективна пам'ять, виключно з національною та історичною, акумулює безліч індивідуальних досвідів, але не є їхньою механічною сумою. Вона формується в процесі складної взаємодії, злиття і переосмислення, що називається комеморизацією. У результаті цього процесу створені спільні цінності, які залишаються загальновизнаними. Проте в цьому ж процесі деякі підходи домінують, інші слабшають, а частина залишається нерозв'язаною через посилки або різночитання минулого. Врахування таких складних і часто контрверсійних взаємодій між індивідуальною, колективною та національною пам'яттю є критичним місцем для створення повноцінної картини національної ідентичності. Це дає лише змогу зрозуміти глибину й амбівалентність цих зв'язків, але й прийняти їх як об'єктивну реальність (Степико М., 2017)

Однією з ключових проблем є відсутність у значної частини населення відчуття спільної національної та державної ідентичності. Це насамперед зумовлено історичними та регіональними відмінностями, які залишили свій відбиток на колективній свідомості українців. Історичні події часто трактувалися через призму різних ідеологій, що ускладнювало формування єдиної національної ідеї. Відсутність прозоро сформульованої загальнонаціональної ідеології розвитку залишається суттєвою прогалиною у державній політиці. Регіональні відмінності у сприйнятті історії ще більше загострюються використанням історичного матеріалу як інструменту політичних протистоянь. Це призводить до поширення ідей сепаратизму, іредентизму та екстремізму. Політичні сили часто маніпулюють історичними

фактами, що викликає поляризацію в суспільстві й унеможливорює конструктивний діалог між різними соціальними групами (Полтавець С., 2017:670).

Суттєвою проблемою є також прояви національної та релігійної нетерпимості, які виправдовуються так званими «історичними аргументами». Такі ідеї активно поширюються певними особами, політичними силами, громадськими організаціями або засобами масової інформації. У результаті це не тільки поглиблює соціальні протиріччя, але й створює умови для відтворення конфліктів. Варто згадати й про збереження у свідомості населення елементів тоталітарних ідеологій. Ці ідеології, несумісні із сучасною суверенною моделлю України, використовуються певними політичними партіями задля мобілізації виборців. Їхня присутність у суспільному дискурсі є суттєвою перешкодою на шляху до формування демократичного суспільства. (Рюзен Й., 2010), (Опалько Ю., 2009 : 45), (Козловець М., 2009).

Під впливом закордонної історіографії та праць діаспорних авторів були запозичені концепції, що виникли в умовах політичної конфронтації часів "холодної війни". У суспільну свідомість активно впроваджуються конфронтаційні уявлення про минуле, що часто базуються на образах, помсті, ненависті чи необґрунтованих етнонаціоналістичних претензіях. У разі згасання таких уявлень, їх відновлюють через маніпулятивні прийоми (Щупак І., 2018).

У контексті демократичних трансформацій у Східній Європі та Німеччині виник і поширився підхід до політики національної пам'яті, відомий як «зведення рахунків з минулим» (*Vergangenheitsbewältigung*, іноді перекладається як «подолання минулого»). Цей підхід бере початок у німецьких дискусіях про націонал-соціалізм, які згодом переросли у дослідження та розслідування злочинів тоталітарних режимів, стимулюючи процеси визнання провини й покаяння. Основна ідея зводилася до того, що національна пам'ять стала трактуватися як «резервуар» історичних трагедій і негативу. (Щупак І., 2018), (Траба Р., 2009), (Хирш М.).

Наприклад, під час просування «історичних ініціатив» Президента Віктора Ющенка деякі науковці пропонували вибудувати в національній свідомості символічний ряд подій на кшталт «Батурин–Крути–Голодомор–УПА», який мав би слугувати джерелом гордості за здобуту ціною великих втрат незалежність. Однак досягнення в державотворенні, культурі, науці, мистецтві, боротьбі проти поневолення та співробітництво корінних народів України залишалися поза увагою (Щупак І., 2018).

Маніпуляції історичною пам'яттю, зокрема перекручування фактів чи ідеологічно заангажованих концепцій, можуть мати негативний вплив на національну пам'ять. Це здатне провокувати упередження, ксенофобію, кризи ідентичності, які шкодять національній свідомості. Усвідомлюючи складність взаємозв'язку між історичною та національною пам'яттю, яку можна стверджувати, що перш за все є основою для іншої, суттєво впливаючи на її формування, зміст та напрямки розвитку.

Для розуміння сутності національної пам'яті, виключно з її історичною складовою, важливо дослідити механізми її формування та зв'язку між індивідуальною і колективною пам'яттю. Індивідуальна пам'ять містить особистий досвід, переживання, знання, отримані від попереднього покоління через родинні традиції, освіту чи соціальне середовище. Вона є результатом багаторічного спадкування, що збагачує нинішню особистість. Колективна пам'ять, виключно з національною та історичною, акумулює безліч індивідуальних досвідів, але не є їхньою механічною сумою. Вона формується в процесі складної взаємодії, злиття і переосмислення, що називається комеморизацією. У результаті цього процесу створені спільні цінності, які залишаються загальновизнаними. Проте в цьому ж процесі деякі підходи домінують, інші слабшають, а частина залишається нерозв'язаною через посилки або різночитання минулого. Врахування таких складних і часто контрверсійних взаємодій між індивідуальною, колективною та національною пам'яттю є критичним місцем для створення повноцінної картини національної

ідентичності. Це дає лише змогу зрозуміти глибину й амбівалентність цих зв'язків, але й прийняти їх як об'єктивну реальність (Степико М., 2017)

Одностороннє негативне ставлення до радянського періоду також спричинило ризик використання радикально-націоналістичними силами сусідніх держав аргументів для перегляду кордонів та державного статусу України. Варто пам'ятати, що саме в радянські часи Україна об'єднала свої етнічні землі, і це є важливим аспектом історії (Хирш М.).

Під впливом цілеспрямованого інформаційно-психологічного тиску та зростання соціально-політичного розшарування з другої половини 1980-х років руйнується раціональний баланс між історичними концепціями, сучасністю та майбутнім. Неконструктивні суперечки, які часто виявляються безплідними, демонструють готовність ставити розбіжності у поглядах на історію вище за громадянську єдність і територіальну цілісність. Незважаючи на закріплене законом право на плюралізм думок, продуктивні дискусії щодо ключових подій і процесів вітчизняної історії майже зникли. Цьому заважає заздалегідь визначена ідейно-політична позиція науковців, що перешкоджає взаємній повазі серед колег. Натомість минуле часто отримує гіпертрофоване значення, за яким приховується небажання або нездатність створювати гідне життя для майбутніх поколінь. Це сприяє тому, що частина громадянства готова пожертвувати спільним майбутнім заради конфронтаційних поглядів на історію, які викликають «фантомний біль» минулого (Траба Р., 2009)

Історичні тлумачення стали предметом непримиренних розбіжностей, що закріплюються у програмах політичних сил, розділяючи суспільство за принципом «свій–чужий». Ситуація довкола рішення Верховної Ради про використання Прапорів Перемоги у 2011 році показала, наскільки швидко історичні аргументи можуть стати інструментом посилення розбрату та обмежити здатність суспільних груп до елементарного порозуміння (Щупак І., 2018).

У «Стратегії національної безпеки України» 2007 року прямо зазначається, що ціннісно-світоглядне розшарування суспільства, обумовлене культурно-

історичними відмінностями регіонів, поглиблюється через спекуляції внутрішніх і зовнішніх політичних сил, зокрема екстремістських. Історична пам'ять або зникає, або набуває характеру корпоративності та протистояння, стаючи ментальним вододілом між людьми (Україна в 2006 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку, 2007)

Незважаючи на це, є елементи національної пам'яті, які об'єднують суспільство, зокрема пам'ять про перемогу у Другій світовій війні. За даними опитування Центру Разумкова (квітень 2011 р.), понад 70% українців вважають День Перемоги великим святом, що є важливим чинником міжпоколіннєвого зв'язку. Водночас в умовах тотальної медіакультури минуле постійно коригується в інтересах політичних еліт, які змінюються при владі. Це нагадує описану Дж. Оруелом ситуацію, коли історію переписують, змінюють назви міст і подій, що відображає не стільки художній вимисел, скільки реальні процеси.

Отже політика пам'яті є ключовим елементом у процесі формування національної ідентичності. Через комеморативні практики, такі як встановлення пам'ятників, організація пам'ятних заходів, створення музеїв і архівів, держава не лише зберігає історичну пам'ять, але й формує спільне уявлення про своє минуле, яке об'єднує суспільство. В цей процес часто стикається з викликами, спричиненими культурно-історичними відмінностями між регіонами. Тривале перебування під впливом різних імперій і політичних режимів залишило значні сліди в колективній свідомості українців. Декомунізація, яка стала важливим етапом у переосмисленні тоталітарного минулого, є яскравим прикладом активного впливу політики пам'яті на суспільство. У підсумку, політика пам'яті в Україні має бути інструментом не лише осмислення минулого, але й створення умов для національної єдності та формування колективного бачення майбутнього. Інтеграція різних історичних наративів у єдину національну концепцію повинна базуватися на повазі до різноманітності, відкритості до дискусій і спільному прагненні до демократичного розвитку.

2.2. Регіональна специфіка комеморативних заходів

Сьогодні питання збереження національної ідентичності є надзвичайно актуальним, особливо з огляду на виклики, що постають перед українським суспільством. Стан історичної пам'яті в Україні характеризується дихотомією, яка виникла внаслідок співіснування двох проєкцій колективної пам'яті: націоцентричної та імперсько-російської. Ця суперечність ускладнює інтегративну функцію історичної пам'яті через розбіжності у трактуванні національного минулого, які найбільш виражені на регіональному рівні. Глибокі історичні корені цього феномену спричинили значне розшарування колективної пам'яті в межах української нації.

Протягом століть українські землі перебували під владою різних імперій — Речі Посполитої, Австро-Угорщини, Російської та Османської. Кожна з них створювала власні проєкти пам'яті та ідентичності. Це особливо відчутно на території Південної Бессарабії, де мешкає різноетнічне населення. У період Радянського Союзу тут проводилась політика створення «нової історичної спільноти — радянського народу», що супроводжувалася денаціоналізацією історичної пам'яті. Завдяки багатонаціональному складу населення, російська мова й культура стали основою міжнаціонального спілкування, що посилювало радянський вплив (Дроздов В., 2022:15).

Одним із найефективніших механізмів реалізації державної політики пам'яті є комеморативні практики. Вони спрямовані на створення та актуалізацію національних «місць пам'яті» — символічних об'єктів і подій, через які суспільство встановлює ціннісний зв'язок із минулим. Важливим завданням є також створення Пантеону національних героїв, який відіграє ключову роль у формуванні національної самосвідомості.

Розуміння історичного досвіду є фундаментальним для становлення національної свідомості. Усвідомлення культурної та історичної спадщини сприяє політичній активності, зміцненню національної самостійності, підтриманню державних кордонів і легітимізації її інституцій. Зв'язок із

минулим формує гордість за свою націю, патріотизм і віру в самостійність, сприяючи єдності українського народу (Киридон А., 2020 :10).

Як зазначає Л. Зашкільняк, низький рівень усвідомлення національної пам'яті, залишки імперських і радянських наративів у колективній свідомості, а також значні регіональні відмінності у сприйнятті минулого, особливо на Півдні та Сході України, сприяли появі проросійських настроїв і сепаратистських тенденцій. Це, зрештою, стало однією з причин збройного конфлікту на Сході України (Зашкільняк Л., 2005: 95). Таким чином, історична пам'ять відіграє роль чинника національної безпеки.

Національна ідентичність є складною системою зв'язків та історичних уявлень, яка визначає самоусвідомлення осіб і груп як частини певної нації. Вона базується на таких ключових елементах, як культура, мова, пам'ять, територія, культурні традиції, спільні цінності та інститути. Національна ідентичність впливає на етносоціальну та політичну поведінку, сприяючи досягненню консенсусу щодо основних напрямів розвитку держави (Філюк К., 2017)

Відомий англійський дослідник нації та націоналізму, професор-емерит Е. Сміт у праці *«Національна ідентичність»* визначає п'ять основних компонентів цього феномену: історична територія, спільні міфи та пам'ять, громадська культура, єдність у правах і обов'язках, а також спільна економічна діяльність у межах території. Ці елементи свідчать, що національна ідентичність є не лише питанням самосвідомості, а й способом існування особистості в межах певної спільноти. Вона є фундаментальною характеристикою людського буття (Сміт Е., 1994).

Формування національної ідентичності відбувається через різні аспекти, такі як територіальний, етнічний, культурний, релігійний, політичний, правовий і економічний. Загальнонаціональна ідентичність передбачає ідентифікацію себе з певною спільнотою через символи, цінності, історію, культуру, територію, державні та правові структури, а також політичні й економічні інтереси. Вона утверджується не тільки через раціональне

сприйняття, але й через емоційне, семантичне та міфологічне усвідомлення (Сміт Е., 1994), (Філюк К., 2017)

Комеморативні практики відіграють важливу роль у вихованні молоді, стимулюючи розвиток патріотичних почуттів і поваги до минулого та культурної спадщини. Ці практики допомагають молодому поколінню усвідомити значущість історичних подій та внесок видатних особистостей, що сприяє формуванню гордості за країну та її досягнення. Вони також є ключовим інструментом національно-патріотичного виховання, сприяючи формуванню історичної свідомості, моральних цінностей та національної ідентичності.

Через різноманітні форми комеморації можна ефективно залучати молодь до вивчення історії та культури, виховуючи почуття гордості за свою країну. Особливо актуальною є реалізація таких ініціатив у Південній Одещині, регіоні з багатою історією та культурною спадщиною. Це забезпечує успішну інтеграцію молодого покоління в національну культурну традицію та сприяє формуванню патріотизму (Сміт Е., 1994).

Національна ідентичність — це важлива складова самосвідомості людини, що визначає її належність до певної нації, культуру, традиції та історію. Формування цієї ідентичності є складним процесом, який вимагає глибокого розуміння минулого, національних символів та подій, що визначили розвиток країни. Одним з основних механізмів цього процесу є комеморативні практики — святкування історичних подій, відзначення національних героїв та вшанування пам'яті про важливі етапи в історії. Вони не лише зберігають пам'ять, а й сприяють розвитку патріотичних почуттів, морального та етичного виховання, соціальної згуртованості. Одним з ключових аспектів формування національної ідентичності є глибоке знання історії власної країни. Історія — це не лише набір фактів та дат, це основа, на якій будуються національні традиції, культура та менталітет. Через комеморативні практики молодь має можливість вивчати важливі події, які вплинули на розвиток країни. Відзначення річниць битв, революцій або інших значущих моментів в історії дозволяє громадянам,

зокрема молоді, краще зрозуміти, як ці події формували національну самосвідомість і що вони означають для сьогодення.

Історичні знання дають можливість побачити зв'язок між минулим і сучасністю, а також допомагають молодим людям усвідомити свою роль у розвитку країни. Іншим важливим аспектом є роль національних героїв у формуванні патріотичних почуттів. Відзначення подвигів героїв, які боролися за незалежність, свободу чи гідність своєї країни, сприяє розвитку почуття гордості за свою націю та готовності захищати її в разі потреби. Це стає основою для виховання поколінь, здатних до самопожертви заради блага своєї Батьківщини. Комеморативні заходи, що присвячені національним героям, не лише увічнюють їхні імена, а й формують в молоді уявлення про те, що є важливим у житті: любов до рідної землі, честь, гідність і боротьба за справедливість.

Збереження історичної пам'яті є важливою складовою формування національної ідентичності. Пам'ять про трагедії, перемоги і втрати нації допомагає не лише зберігати історичну справедливість, але й передавати цінні уроки наступним поколінням. Зокрема, через комеморативні практики можна зберегти пам'ять про важливі моменти, які стали поворотними у житті нації. Це дає змогу попередити можливі помилки в майбутньому і сприяє розвитку критичного мислення серед громадян. Комеморативні практики часто супроводжуються моральним і етичним вихованням. Історичні приклади, що відзначаються в рамках національних свят чи пам'ятних днів, можуть стати важливими уроками для молоді. Наприклад, відзначення річниць важливих історичних подій дає можливість замислитися над моральними та етичними питаннями, такими як справедливість, честь, солідарність. Це також дає змогу формувати у громадян почуття відповідальності за свою країну та її майбутнє. Збереження історії та розвиток патріотичних почуттів сприяють соціальній згуртованості нації. Через участь у спільних святкуваннях, пам'ятних заходах, національних акціях люди відчують свою належність до великої спільноти, об'єднаної спільними цінностями, ідеалами та традиціями.

Це не лише підсилює почуття гордості за свою країну, але й сприяє зміцненню міжособистісних зв'язків, що важливо для стабільності суспільства. В умовах глобалізації, коли національна ідентичність може бути піддана зовнішнім впливам, комеморативні практики є важливими для підтримки внутрішнього єднання і відчуття приналежності до рідної нації.

Комеморативні практики відіграють важливу роль у національно-патріотичному вихованні молоді на півдні Одеської області. Вони включають вшанування пам'яті та відзначення значущих історичних подій, осіб і місць, що мають важливе значення для національного самосвідомлення та формування патріотичних почуттів. Такі заходи допомагають молодим людям глибше розуміти і цінувати власну історію, культуру та традиції, а також сприяють формуванню національної ідентичності та відчуття приналежності до свого народу.

Однією з таких практик є перейменування Одеської обласної філармонії, коли «17 грудня депутати Одеської обласної ради ухвалили рішення присвоїти їй ім'я скрипаля Давида Ойстраха» (*Одеській обласній*, 2021). Важливо пояснювати студентам і школярам, яку роль відіграла ця постать, щоб вони розуміли, чому певні будівлі, вулиці та споруди носять імена відомих осіб.

Окремо варто відзначити виставку в Ізмаїлі під назвою «(Не)помітні історії», яка є фотопроєктом, що розповідає історії дев'яти людей, які пережили полон, депортацію, стали жертвами сексуального насильства та були змушені покинути свої домівки на тимчасово окупованих територіях. На знімках представлені найцінніші речі, які ці люди взяли з собою під час евакуації: ключі від квартири в Бердянську, книга з маріупольської бібліотеки, синьо-жовта стрічка, з якою герой пройшов полон у Херсоні. Історії простих людей, їх особисті переживання, сьогодні набувають особливої актуальності (*«(НЕ)помітні історії»*, 2024).

Перейменування вулиць в Україні відбувається активно, оскільки більшість з них отримали свої назви за часів Радянського Союзу, і ці топоніми часто є спільними для України та Російської Федерації. Це зумовлює

необхідність зміни назв, щоб відобразити нові національні пріоритети та вшанувати героїв, які борються за незалежність України. Як зазначив мер Одеси, «Сьогодні, з нагоди низки важливих дат, я підписав розпорядження щодо перейменування п'яти одеських вулиць на честь Героїв України, які загинули, захищаючи незалежність та суверенітет України» (*П'ять вулиць*, 2024). Важливо, щоб під час ознайомлення дітей з цим процесом їм обов'язково пояснили, чому відбуваються такі зміни, і надали можливість самим зробити висновки щодо важливості цих перетворень для національної свідомості.

Виставки та виховні заходи, що пов'язані з історіями наших військовослужбовців, також набувають актуальності і проводяться в музеях регіону. Однією з таких є виставка «Нескорені війною», яку презентували в Ізмаїльському історико-краєзнавчому музеї Придунав'я. Ця експозиція включає особисті речі загиблих на фронті захисників, елементи тактичного спорядження, нарукавні знаки, осколки, гільзи, фрагменти боєприпасів, тубуси та мінометні міни, зібрані безпосередньо на полі бою (*Показують, якою ціною*, 2024). Такі виставки дають можливість молоді зрозуміти, як важливі та болючі події відбуваються в Україні сьогодні, підвищуючи рівень усвідомлення того, як важливі ці моменти для нашої історії. Це, в свою чергу, посилює відчуття приналежності до своєї країни та її захисту.

Отже, національна ідентичність завжди була однією з ключових тем українського суспільства, і залишається такою й у сучасних умовах. Особливо в контексті викликів, з якими зіштовхується Україна сьогодні, питання збереження національної ідентичності набуває ще більшої актуальності. Одним з найефективніших механізмів реалізації державної політики пам'яті є впровадження комеморативних практик. Ці практики сприяють створенню та актуалізації національних «місць пам'яті», що включають значущі історичні події, особистості та артефакти, які допомагають спільнотам встановлювати ціннісно-смысловий зв'язок зі своїм минулим. Південний регіон Одеської області, з його багатою історією та культурною спадщиною, є яскравим прикладом успішної реалізації таких ініціатив. Комеморативні практики в

цьому регіоні допомагають молоді не лише краще розуміти та цінувати власну історію, культуру й традиції, але й сприяють формуванню національної ідентичності, а також відчуття приналежності до свого народу. Це створює міцну основу для розвитку почуття єдності і гордості за свою країну, що надзвичайно важливо в умовах сучасних викликів.

2.3 Місцева топоніміка як інструмент комеморації

Людина завжди цікавилася походженням географічних назв, особливо тих, що стосуються рідної місцевості. Багато географічних об'єктів мають сталі назви, які передаються від покоління до покоління майже без змін і зберігаються в усному мовленні місцевого населення протягом століть (Болдирева, А. , 2022:17). Особливий інтерес викликає топоніміка, яка досліджує ці назви і слугує ключем до розуміння минулого. Кожен топонім є не просто назвою, а зафіксованою у просторі історією, що відображає природні умови, діяльність людей, імена визначних особистостей та значущі події.

Топоніміка — це наука, що займається вивченням географічних назв. Вона є частиною ономастики, розділу мовознавства, який досліджує власні імена. Топоніміка розвивалася на перетині трьох основних дисциплін: історії, географії та лінгвістики. Для того щоб повноцінно досліджувати географічні назви, важливо враховувати мовні особливості, історичні події та специфіку конкретної місцевості. Топоніми відображають не лише природні характеристики місць, а й діяльність людей, назви племен і народів, імена великих особистостей і народні традиції. Саме тому топоніміка нерідко називається «архівом землі», оскільки вона є важливим джерелом інформації про історичне минуле певного краю (Гнатишин О., 2015 : 40).

Місцева топоніміка відіграє важливу роль як інструмент комеморації та збереження історичної пам'яті, особливо в регіонах з багатою історією та

культурною спадщиною, таких як південь Одеської області. Географічні назви місцевостей, вулиць, річок, гір і навіть будівель дають нам можливість відновити зв'язок з минулим і отримати уявлення про важливі історичні події, героїв, культурні досягнення та традиції. Ці назви часто служать не тільки відображенням історичних фактів, але й є важливим виховним інструментом, що допомагає формувати національну ідентичність серед молоді.

Топоніміка, таким чином, стає ключовим елементом комеморативних практик, адже вона фіксує важливі історичні події, осіб та явища в географічних назвах. Наприклад, вулиці чи населені пункти можуть бути названі на честь національних героїв, видатних подій або культурних досягнень, що має пряме відношення до історії певного регіону. Для молоді півдня Одещини такі топоніми стають своєрідними «сигналами» пам'яті, що підтримують зв'язок з минулим, допомагають відновити історичну справедливість і формують почуття патріотизму. Ці назви не лише нагадують про важливі події, а й стають важливими виховними елементами, що сприяють розвитку національної свідомості і гордості за рідну землю.

Назва вулиці, площі або населених пунктів може бути присвячена національним героям, визначальним військовим подіям або значним культурним досягненням. Для молоді півдня Одещини так називаються маркери пам'яті, які допомагають укріпити зв'язок із минулим і сприяють формуванню патріотичних почуттів.

Кожне таке ім'я на карті чи вулиці розповідає свою історію і, водночас, є частиною ширшого наративу про роль цього регіону в історії України та світу. Наприклад, перейменування вулиць та інших об'єктів топоніміки в Одесі відображає сучасні тенденції використання місцевих назв як інструменту комеморації та формування історичної пам'яті. 24 квітня на сесії Одеської міської ради було ухвалено рішення про зміну понад 100 топонімів, що включало вулиці, провулки та площі. Це рішення є частиною ширшої політики декомунізації та дерусифікації, спрямованої на зміну суспільної свідомості, особливо серед молодого покоління. Значною подією стало перейменування

Катерининської площі та вулиці на Європейську, що відображає прагнення відходу від колоніальних і радянських символів та утвердження європейських цінностей. Такі зміни націлені на формування нової ідентичності міста та регіону, де молодь стає важливою цільовою аудиторією, яка приймає і транслює ці зміни. Замість парку Горького тепер є парк Марка Твена, що демонструє зміну акцентів в культурній пам'яті на міжнародні фігури (*В Одесі та області*, 2023).

Особливу увагу в контексті декомунізації в Україні слід приділити заміні радянських топонімів на нові, які краще відображають національну ідентичність і історію країни.

Цей процес особливо актуальний для півдня Одещини, де історична пам'ять має багатшаровий і складний характер через представників проживання різних національностей: українців, болгар, гагаузів, молдован та інших. Зміна топонімів є не тільки елементом політики декомунізації, але й числом кроком у відновленні справедливості щодо історії різних етнічних груп, які внесли свій внесок у вивчення топоніміки.

Перейменування 432 топонімів в Одеській області стало частиною процесу деколонізації, що відображає прагнення відновити історичну справедливість та увіковічнити пам'ять про українських героїв і діячів. Нові назви вулиць, скверів і провулків вшановують військових, науковців та митців, що боролися за незалежність країни. Це має особливе значення для молоді Півдня Одещини, оскільки формує нову національну ідентичність і цінності, пов'язані з патріотизмом та історичною пам'яттю. Л. Зашкільняк підкреслив, що слабе усвідомлення національної пам'яті, збереження імперських і радянських стереотипів у колективній свідомості, а також регіональні особливості в сприйнятті історії на Півдні та Сході України сприяли поширенню проросійських настроїв та сепаратистських тенденцій. Це, в свою чергу, стало одним із факторів, які призвели до виникнення збройного конфлікту на Сході України (Зашкільняк Л., 2005 : 95).

19 вересня Верховна Рада ухвалила постанову про перейменування 26 населених пунктів в Одеській області в рамках деколонізації. Серед змінених назв селище Петрівка стало Буялик, Березине — Соборне, Бородіно — Буджак. Загалом перейменовували 21 село і 5 селищ у семи районах області. Найбільше змін відбулося в Болградському та Роздільнянському районах. Однак перейменування міста Южне та ще п'ятьох населених пунктів відклали для подальших обговорень (*Суспільне Одеса*, 2023).

Інтеграція знань про місцеві топоніми в навчальні програми дозволяє поглиблювати розуміння історії рідного краю, водночас стимулюючи молодь до активної участі у збереженні культурної спадщини. Такий підхід не тільки робить процес навчання більш інтерактивним і цікавим, але й спонукає молодь до дослідження свого коріння, пошуку відповідей на питання, які формують їхню національну ідентичність. 20 лютого в Тарутинському селищному будинку культури на Одещині відбувся вечір пам'яті Героїв Небесної Сотні, присвячений подіям Євромайдану. Захід розпочався з виконання Гімну України та хвилини мовчання, вшануванням загиблих за свободу України. Учасники мали можливість насолодитися музичними та поетичними номерами, зокрема композицією «Мить» і віршем про Небесну Сотню. Особлива увага була приділена вшануванню ветерана війни Петра Узуна, який отримав вдячність за свою службу. Завершився вечір книжковою виставкою (*В Тарутине*, 2024).

Із прикладів може бути вивчення історії населених пунктів на півдні Одещини, названих на основі переселенців з Болгарії або українських культурних діячів. Це також надає можливість для більшого обговорення ролей різних націй у створенні спільної історії, формуючи в учнів розуміння того, що вони є частиною багатонаціонального суспільства. Наприклад, на засіданні Болградської міської ради 23 лютого 2023 р. було прийнято важливе рішення щодо перейменування вулиць та скверів на честь загиблих героїв війни з Росією. Це рішення стало результатом тривалого процесу, який ініціювали депутатка Тетяна Ведь та її колега Володимир Романовський. Вони прагнули, щоб назви вулиць відображали пам'ять про мужніх захисників, а не залишалися

нейтральними або асоціювалися з російськими діячами. На засіданні було затверджено 13 з 16 проєктів рішень, що дозволило увіковічити пам'ять героїв, замінивши назви багатьох вулиць та провулків. Наприклад, вулиця Єсеніна у селі Табаки була перейменована на честь Героїв України, а у Болграді вулиця Пушкіна стала вулицею Руслана Прусова, а вулиця Суворова — вулицею Олександра Калова. Особливо важливою стала ініціатива щодо вшанування пам'яті воїнів у селах громади. Мешканці села Залізничне та староста Світлана Гергі підтримали перейменування вулиць на честь місцевих загиблих воїнів. Такі зміни стверджують повагу до героїзму тих, хто віддав життя за Україну (*У громаді*, 2023).

Отже, топоніміка, наука про географічні назви, має величезне значення в контексті збереження історичної пам'яті та формування національної ідентичності. Особливо важливою вона є для півдня Одеської області, де багатонаціональна історія, складна політична ситуація та культурна спадщина накладають відбиток на місцеві назви. Зміна топонімів, яка відбулася в Одеській області в останні роки, має особливе значення. Вона є частиною ширшої політики декомунізації та дерусифікації, спрямованої на очищення пам'яті від радянських та імперських символів. Це не лише акт зміни назв, а й процес формування нової історичної свідомості.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПАМ'ЯТНИХ ПРАКТИК У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

3.1. Методика проведення комеморативних заходів у школі

Комеморативні заходи в школах є важливим інструментом для збереження національної ідентичності, формування патріотизму та виховання учнів на основі глибокого розуміння історії. Сьогодні, коли країна стикається з численними викликами, актуальність цієї теми зростає. Саме через проведення комеморативних заходів можна сприяти розвитку почуття національної гордості та єдності серед молоді, зберігаючи спадщину та зв'язок з минулим. Однією з основних цілей заходів є освітній аспект, що передбачає не лише вивчення фактів і подій, але й глибоке осмислення їх значення для нації. У школах важливо акцентувати увагу на тому, як історичні події, значущі постаті та культурні артефакти сприяють формуванню національної ідентичності. Для цього необхідно обирати теми, що відповідають сучасним викликам, але також відображають важливі моменти національної історії.

Також, важливо акцентувати увагу на створенні Пантеону національних героїв, оскільки це сприяє формуванню національної самосвідомості. Розуміння історичного досвіду є ключовим для цього процесу. Відчуття спадщини та зв'язку з минулим має значний вплив на політичну активність, підтверджує національну самостійність та єдність держави та її інститутів. Все це сприяє формуванню гордості за свою націю, патріотизму, вірі в самостійність та зміцненню єдності українського народу (Киридон А., 2020: 10).

Проведення комеморативних заходів у школах є важливою частиною виховного процесу, спрямованого на формування у молоді національної свідомості, патріотизму та поваги до багатокультурної спадщини регіону. Цей процес набуває особливого значення в умовах багатонаціонального середовища, де збереження історичної пам'яті стає не лише інструментом формування ідентичності, а й способом зміцнення міжкультурної

толерантності. Методика організації таких заходів має враховувати особливості регіону, залучати учнів до активної участі та сприяти інтеграції локальної історії у ширший національний контекст.

Залучення історичних документів і архівних матеріалів є основою для підготовки комеморативних заходів. Вони дозволяють уникнути поверхового підходу до висвітлення подій та надають учням доступ до реальних фактів і свідчень. Робота з такими джерелами сприяє не лише пізнанню історії, а й формуванню критичного мислення, оскільки учні вчаться аналізувати інформацію, виявляти причинно-наслідкові зв'язки та розуміти складність історичних процесів. Наприклад, використання листів, газетних статей або архівних фотографій дозволяє створити живий і переконливий образ минулого, який резонує з учнями більше, ніж абстрактні дати чи факти. Окрім текстових джерел, важливу роль у підготовці заходів відіграють візуальні засоби, такі як фотографії, відеоматеріали або графічні реконструкції. Ці інструменти роблять історію більш доступною, адже вони дозволяють учням буквально "побачити" минуле. Візуалізація подій створює емоційний зв'язок із темою, спонукаючи до глибшого занурення та співпереживання. Наприклад, під час уроків, присвячених Голодомору, демонстрація документальних відео або фотографій може мати потужний вплив, викликаючи не лише інтерес, але й бажання зрозуміти витoki та наслідки цієї трагедії.

Організація інтерактивних занять та виставок є ще одним ефективним методом залучення учнів до вивчення історії. Інтерактивність дозволяє школярам не лише бути пасивними слухачами, а й активно взаємодіяти з матеріалом. Виставки, де експонатами стають артефакти, створені самими учнями, або реконструкції історичних подій сприяють зануренню в контекст минулого. Наприклад, якщо захід присвячений козацькій добі, учні можуть відтворити типові козацьке поселення, створити моделі зброї чи вбрання, що допоможе їм краще зрозуміти побут і культуру тієї епохи.

Особливий ефект мають заняття, які дозволяють учням самостійно досліджувати певні аспекти історії. Такий підхід сприяє формуванню у

школярів почуття відповідальності за збереження пам'яті про минуле. Наприклад, дослідницький проект, у межах якого учні працюють із родинними архівами або опитують старших членів своєї громади, дозволяє їм відчувати безпосередній зв'язок із історією. Це не тільки активізує пізнавальний інтерес, але й робить знання особистісно значущими.

Особливу цінність комеморативні заходи отримують тоді, коли учні мають можливість почути історію безпосередньо від тих, хто був її свідком або учасником. Зустрічі з ветеранами війни, очевидцями важливих подій чи сучасними героями дозволяють зробити уроки історії живими, наповнивши їх людськими переживаннями, емоціями та досвідом. Наприклад, розповіді ветерана Другої світової війни чи учасника Революції Гідності дають змогу побачити історію через призму реальних доль. Учні не лише чують факти, але й розуміють складність виборів, які постають перед людьми у критичні моменти. Такі заходи сприяють не лише передачі знань, а й формуванню у молоді емпатії та вдячності до попередніх поколінь. Вони допомагають учням усвідомити, що подвиги героїв минулого були здійснені заради їхнього майбутнього, і це створює емоційний зв'язок із національною спадщиною. Для багатьох школярів розповіді очевидців стають більш потужними та незабутніми, ніж сухі факти підручників.

Важливим елементом таких заходів є їх символічність. Наприклад, покладання квітів до пам'ятників, хвилини мовчання чи виконання державного гімну наповнюють події особливим змістом, який залишає глибокий слід у свідомості молоді. Це створює не лише урочисту атмосферу, але й дає змогу відчувати себе частиною великої історії, яка продовжується сьогодні. Успіх комеморативних заходів залежить від їхньої інтеграції у ширший контекст життя громади. Співпраця з місцевими громадськими організаціями, музеями чи культурними центрами дозволяє урізноманітнити форми проведення заходів та зробити їх більш насиченими. Місцеві громади можуть стати джерелом унікальних матеріалів — артефактів, родинних історій чи документів, які не

тільки збагачують освітній процес, але й поглиблюють зв'язок між учнями та їхнім краєм.

З розвитком цифрових технологій важливо не лише обмежуватися традиційними методами. Використання соціальних мереж та онлайн-платформ для поширення інформації про національну спадщину дозволяє значно розширити аудиторію і залучити до процесу учнів, їхніх батьків та широке коло громадськості. Створення віртуальних екскурсій, онлайн-лекцій і презентацій допомагає залучити учнів до обговорення важливих тем і подій, що є основою для глибшого розуміння їхнього значення (Пошетун О., Пироженко Л. , 2004); (Терно О., 2012).

Підготовка до комеморативних заходів починається з визначення теми, яка може бути пов'язана як із загальнонаціональними подіями, так і з історією рідного краю. В Одеській області це можуть бути теми, пов'язані з внеском різних етнічних спільнот у розвиток регіону, подіями визвольного руху, вшануванням жертв Голодомору або героїв сучасної війни. Важливо провести попередню освітню роботу з учнями, організувати тематичні уроки, перегляди фільмів, лекції або круглі столи, що допоможуть їм краще зрозуміти контекст обраної теми (Закон України, 2006).

Основою методики є інтерактивний підхід, що сприяє зацікавленню школярів та їхній активній участі в заходах. Наприклад, екскурсії до місцевих меморіалів чи пам'ятних місць можуть дати змогу учням безпосередньо зануритися в історичне середовище, відчувати зв'язок із минулим. Проектна діяльність дозволяє молоді самостійно досліджувати історичні події та особистостей, створювати творчі роботи, як-от презентації, відеоролики чи шкільні виставки. Такі ініціативи не лише поглиблюють знання учнів, а й розвивають їхні дослідницькі навички (Пошетун О., Пироженко Л., 2004); (Яковенко Г., 2017).

Особливої уваги заслуговують театралізовані постановки та творчі вечори, де школярі мають змогу втілити образи героїв минулого, прочитати вірші чи виконати пісні, присвячені історичним подіям. Це допомагає створити

емоційний зв'язок із темою, адже комеморація – це не лише вивчення фактів, але й переживання пам'яті як частини власного досвіду.

Інтеграція знань про локальну топоніміку також є ефективним способом організації комеморативних заходів. Учні можуть досліджувати історію назв вулиць, площ і сіл, особливо тих, які зазнали змін у рамках процесів декомунізації. Такі дослідження дозволяють молоді краще зрозуміти зміни, що відбуваються у суспільстві, та їхній зв'язок із відновленням історичної справедливості. У додатку 1 представлено план-конспект виховного заходу у школі.

Отже, під час проведення комеморативних заходів у школах формується не тільки глибоке розуміння історії, а й патріотична свідомість учнів, що є основою для виховання відповідальних громадян. Важливість таких заходів полягає в тому, що вони сприяють збереженню національної ідентичності, підвищенню національної гордості та взаємоповаги до різноманітних культурних традицій. Вони дають можливість школярам глибше зануритись у контекст історичних подій, значення яких не лише вчить, а й формує почуття єдності та відповідальності за майбутнє країни. Інтерактивні методи, залучення місцевих громад та акцент на локальній історії сприяють розвитку дослідницьких навичок, творчих здібностей і критичного мислення. Таким чином, комеморативні заходи не лише забезпечують збереження пам'яті про важливі події, але й стають важливою частиною виховання молоді, яка здатна цінувати своє минуле та будувати майбутнє на засадах єдності, толерантності та громадянської відповідальності.

3.2. Позашкільні форми й методи формування історичної пам'яті учнів в закладах загальної середньої освіти

Формування історичної пам'яті учнів є ключовою складовою виховного процесу, яка забезпечує зв'язок між минулим і сучасністю, допомагаючи молоді зрозуміти значення історичних подій для сьогодення. Особливо важливу

роль у цьому відіграють позашкільні форми та методи роботи, які дозволяють виходити за межі стандартних уроків історії, залучаючи учнів до активного пізнання історії через практичну діяльність, творчість і емоційний досвід. У контексті закладів загальної середньої освіти такі форми роботи стають потужним інструментом формування патріотизму, національної свідомості та громадянської відповідальності.

Екскурсії до музеїв, меморіалів і історичних пам'яток є однією з найефективніших форм позашкільної роботи. Вони створюють можливість безпосереднього контакту з історією, дозволяючи учням побачити артефакти минулого, ознайомитися з біографіями видатних особистостей та відчувати атмосферу місць, які стали свідками важливих подій. Наприклад, відвідування краєзнавчого музею чи меморіалу жертв Голодомору допомагає учням не лише краще зрозуміти окремі аспекти історії, але й емоційно залучає їх до переосмислення значення цих подій у сучасному контексті. Ці заходи дозволяють учням безпосередньо взаємодіяти з історією, переживати емоційний зв'язок з минулим через безпосереднє знайомство з артефактами, пам'ятниками та історичними місцями. Наприклад, відвідування Меморіалу Голокосту дозволяє учням відчувати трагедію цих подій, зрозуміти їх масштаб і значення, що виходить далеко за межі звичайного інформування. Це стає уроком емпатії, який формує глибше усвідомлення минулого і його впливу на сучасність (Бутко С., 2013).

Іншою важливою формою є участь у тематичних конкурсах, проєктах та творчих заходах. Учні можуть створювати презентації, есе, відеоролики або навіть театралізовані постановки, присвячені історичним темам. Такий підхід розвиває не лише знання, але й творчі здібності, критичне мислення та командну роботу. Наприклад, організація шкільного конкурсу на тему «Історія мого рідного краю» дозволяє учням заглибитися у локальну історію, вивчити традиції та спадщину своєї громади, створюючи таким чином зв'язок із власною ідентичністю. Крім того, інтерактивні методи, такі як театралізовані постановки або історичні реконструкції, користуються популярністю в школах

Одещини. Учні відтворюють важливі історичні події, наприклад, битви, революції або соціальні рухи, що дозволяє їм не тільки вивчати історію, але й глибше занурюватися в неї через емоційний досвід. Це є потужним інструментом для розвитку критичного мислення і творчих здібностей. Такі заходи дозволяють дітям пережити історичні моменти, поринути в атмосферу епохи і краще зрозуміти її сутність (Яковенко Г., 2017).

Волонтерські та соціальні проекти, спрямовані на відновлення історичних пам'яток, догляд за могилами воїнів чи участь у меморіальних заходах, також сприяють формуванню історичної пам'яті. Вони дозволяють учням усвідомити важливість збереження пам'яті про минуле та особисто долучитися до цього процесу. Зокрема, участь у ініціативах на кшталт «Пам'ятаємо героїв» чи допомога у створенні локальних музеїв може стати для учнів способом проявити відповідальність і відчути свій внесок у спільну справу. Особливої уваги заслуговують інтерактивні методи, такі як історичні квести, дебати та реконструкції. Історичні квести, наприклад, дозволяють учням досліджувати конкретні історичні події чи місця, виконуючи завдання й отримуючи нові знання в ігровій формі. Дебати на історичні теми сприяють розвитку критичного мислення та вміння аргументовано відстоювати власну точку зору, тоді як реконструкції історичних подій допомагають глибше зануритися у вивчення певної епохи через відтворення її реалій (Бутко С., 2013)..

Позашкільні форми роботи мають не лише навчальний, але й виховний потенціал. Вони допомагають учням відчути відповідальність за збереження історичної пам'яті, усвідомити зв'язок із минулим та місце своєї країни в сучасному світі. Такі заходи формують у молоді цінності, які сприяють побудові демократичного суспільства, де повага до минулого є основою для створення майбутнього. Таким чином, позашкільні форми та методи формування історичної пам'яті є невід'ємною складовою виховання учнів. Вони дозволяють перетворити процес вивчення історії на захопливу, багатогранну діяльність, що не лише збагачує знання, але й формує особистість учня, його патріотизм та громадянську відповідальність. У цьому полягає їхній

унікальний потенціал для виховання свідомого й активного покоління (Яковенко Г., 2017).

Сучасні музеї пам'яті, які працюють із так званою «живою», «свіжою» або «гарячою» історією, відрізняються особливим підходом до представлення минулого. Їхнє завдання — не просто зафіксувати події, але й уникнути поспішних висновків, необґрунтованої героїзації або виключення певних точок зору. Головна мета таких музеїв — сприяти суспільному примиренню, консолідації та побудові діалогу. Саме тому такі інституції нерідко називають «музеями діалогу». Однією з характерних рис таких музеїв є намагання репрезентувати складну історію з різних перспектив. Це дозволяє уникнути узагальнень і сухої статистики, натомість зосереджуючи увагу на індивідуальних історіях, які пробуджують емпатію і створюють емоційний зв'язок із минулим. Часто музеї дають голос тим, кого раніше не чули, чи пропонують альтернативні наративи, розширюючи рамки розуміння подій (Українська політика, 2018)

Такі підходи спрямовані на те, щоб не просто інформувати відвідувачів, а залучати їх до активного мислення, запрошувати до обговорення складних питань. Замість нав'язування однозначних відповідей, музеї створюють простір для індивідуального осмислення контрверсійних тем, сприяючи формуванню власних висновків.

Деякі музеї з огляду на міжнародні політичні обставини уникають прямих оцінок, зокрема називання винуватців або акцентування на моральній оцінці подій. Замість цього вони зосереджуються на загальних цінностях і глобальних проблемах. Наприклад, у японських музеях, присвячених Другій світовій війні (зокрема ядерним бомбардуванням або битві за Окінаву), представлення історії часто уникає однозначного звинувачення, натомість робить акцент на наслідках для всього людства (Українська політика, 2018).

Сучасна комеморативна практика часто поєднує прагнення до примирення з активною реінтерпретацією минулого. Важливу роль у цьому процесі відіграють міжнародні інституції, як-от Міжнародна рада музеїв (ICOM) чи

Міжнародна коаліція місць сумління. Їхня діяльність спрямована на створення інклюзивних підходів до представлення складної історії. Меморіалізація включає глибокий аналіз історичного контексту, наукові дослідження, консультації з різними сторонами конфліктів і врахування соціальної відповідальності. Це тривалий і багатогранний процес, який спрямований на забезпечення консенсусу та уникнення однобокості (Бутко С., 2013).

«Музеї діалогу» покликані стати платформою для рефлексій щодо минулого та сучасності, місцем, де суспільство може осмислити складні події, обговорити травматичний досвід і зробити висновки для майбутнього. Вони мають бути просторами зцілення, інклюзії та суспільної консолідації, що допомагають розвивати цінності свободи, миру та співпраці.

Комеморація, тобто вшанування пам'яті важливих подій, явищ чи осіб, є невід'ємною частиною формування суспільної свідомості. Серед багатьох способів комеморації особливе місце займають екскурсії. Вони дозволяють поєднувати освітню, культурну та емоційну складові, створюючи умови для глибшого розуміння історії та її впливу на сучасність. Екскурсії сприяють безпосередньому контакту з історичними об'єктами, які зберігають пам'ять про події минулого. Відвідування меморіалів, музеїв чи історичних місць створює ефект «живої історії». Наприклад, екскурсія до меморіалу Бабиного Яру у Києві дозволяє учасникам відчувати трагізм Голокосту, усвідомити його масштаби та значення. Такий досвід не лише інформує, а й викликає емпатію, що зміцнює зв'язок між минулим і сучасністю (*Українська політика*, 2018).

Мистецтво завжди було одним із найбільш потужних інструментів збереження колективної пам'яті. У контексті російсько-української війни воно набуло нових змістів та значущості, стаючи способом фіксації досвіду, інструментом комеморації та платформою для пошуку відповідей на екзистенційні питання, які ставить перед суспільством війна (*Меморіалізація: як візуальне*, 2024).

Переведення досвіду війни у форми пам'яті часто лежить на плечах художників, які працюють з образами, метафорами та емоційними станами.

Катерина Семенюк згадує роботу Юрія Білея «*Напиши хоч раз на день*». Ця відеоробота, заснована на переписці з братом, який служить у війську, стає терапевтичним досвідом для глядача. Просте відчуття присутності через короткі повідомлення або символічні емодзі віддзеркалює глибокі переживання українців у стані очікування і тривоги за своїх близьких (*Меморіалізація: як візуальне*, 2024). Таким чином, мистецтво стає ключовим інструментом для формування культури пам'яті. Воно не лише фіксує події, але й допомагає осмислити їх, знайти сенси, які об'єднують суспільство. Через дискусії, художні роботи, ритуали та меморіали формується унікальний український досвід, який надалі слугуватиме важливим орієнтиром для наступних поколінь.

Отже, позашкільні форми роботи відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні історичної пам'яті учнів, сприяючи не лише засвоєнню фактів, але й емоційному залученню до історії, розвитку патріотизму та громадянської свідомості. Через екскурсії, творчі проєкти, волонтерські ініціативи та інтерактивні методи учні отримують можливість не лише дізнаватися про минуле, а й активно переживати його, розвиваючи критичне мислення та почуття відповідальності за збереження пам'яті про важливі події та особистості.

3.3. Місце комеморативних практик у стратегії національно-патріотичного виховання в закладах загальної середньої освіти

Школи є не тільки місцем здобуття знань, але й важливими осередками культурного виховання, формування національної ідентичності та збереження історичної пам'яті. В Одеській області, з її багатою історією та культурним різноманіттям, роль освітніх закладів у цьому процесі є надзвичайно значущою. Через різноманітні комеморативні практики, учні мають можливість не тільки вивчати історію, а й активно долучатися до збереження пам'яті про важливі події, культурні традиції та історичні постаті. Одеса та її околиці мають багатий історичний спадок, що включає в себе як українську, так і багато національних

культур, серед яких російська, болгарська, єврейська та інші. Саме тому школи Одеської області мають особливу місію — не тільки зберігати пам'ять про історичні події, а й передавати це знання новим поколінням, формуючи у молоді повагу до різноманіття та толерантність. Основні події, що вивчаються у шкільному курсі, включають День перемоги над нацизмом, вшанування пам'яті жертв Голокосту, а також важливі сторінки історії України, зокрема, період боротьби за незалежність, події Євромайдану та війни на сході країни. Школи проводять урочисті заходи, присвячені цим подіям, де учні мають можливість глибше зануритися в історичні контексти, що формують національну ідентичність і патріотизм.

Однак важливою складовою комеморативної роботи є не лише вивчення фактів та подій, але й творчий підхід до їх осмислення. Багато шкіл Одеської області активно організовують творчі конкурси, виставки, літературні читання, де учні можуть висловити своє розуміння історичних моментів через малюнки, вірші, твори, театральні вистави. Такі заходи дозволяють школярам не лише ознайомлюватися з історією, але й осмислювати її через особисте ставлення, що сприяє глибшому засвоєнню важливих тем. Особливо цікавою є практика вивчення історії через національну культуру різних етнічних груп, що проживають в Одеській області. Вивчення традицій болгар, євреїв, росіян, гагаузів сприяє формуванню багатокультурного суспільства, де зберігаються не тільки основи української історії, а й місцеві культурні риси, що утворюють неповторний колорит регіону. Однак важливою складовою комеморативної роботи є не лише вивчення фактів та подій, але й творчий підхід до їх осмислення. Багато шкіл Одеської області активно організовують творчі конкурси, виставки, літературні читання, де учні можуть висловити своє розуміння історичних моментів через малюнки, вірші, твори, театральні вистави. Такі заходи дозволяють школярам не лише ознайомлюватися з історією, але й осмислювати її через особисте ставлення, що сприяє глибшому засвоєнню важливих тем (Бутко С., 2012 : 220).

Особливо цікавою є практика вивчення історії через національну культуру різних етнічних груп, що проживають в Одеській області. Вивчення традицій болгар, євреїв, росіян, гагаузів сприяє формуванню багатокультурного суспільства, де зберігаються не тільки основи української історії, а й місцеві культурні риси, що утворюють неповторний колорит регіону.

Одещина на пам'ятники, меморіали та інші об'єкти, що відображають історію регіону. Часто ці місця стають предметом навчальних екскурсій для учнів, де школярі мають змогу на практиці ознайомитися з історичними фактами. Меморіали, що вшановують загиблих у Другій світовій війні, пам'ятники жертвам голокосту, місця пам'яті про події революцій — це не лише знакові локації, але й важливі символи, що допомагають сформувати в учнів розуміння національної трагедії та подвигу. Активна участь школярів у проведенні урочистих заходів на цих меморіалах сприяє розвитку почуття патріотизму та глибокого розуміння історичної відповідальності. Відвідування пам'ятних місць, організація церемоній покладання квітів і вшанування загиблих сприяє формуванню емоційної прив'язаності до історії рідного краю та його героїв (Болдирева А., 2022); (Дроздов В., 2022:15); (Васильчук А.).

У сучасному світі, коли цифрові технології стають важливим інструментом у процесі навчання, шкільні комеморативні практики також змінюються. Багато шкіл почали використовувати інтерактивні ресурси, такі як онлайн-уроки, віртуальні екскурсії та цифрові архіви для вивчення історії. Це дозволяє учням глибше занурюватися в історичні факти, а також сприяє розвитку нових форм комунікації, коли школярі можуть брати участь у створенні онлайн-карт пам'яті, виставок або відеоматеріалів (Васильчук А.).

Тим більше, що сучасні події, такі як Революція Гідності та війна на сході України, є важливими елементами комеморативних практик у школах. Учні часто беруть участь у зустрічах з ветеранами, переглядають документальні фільми, організовують флешмоби та волонтерські акції на підтримку військових, що не лише підтримує патріотичний дух, а й допомагає зберегти пам'ять про події, що стали знаковими для новітньої історії України. Школи

Одеської області відіграють важливу роль у збереженні пам'яті про історичні події та комеморативні практики. Завдяки активній участі учнів у вивченні історії, організації творчих заходів, відвідуванні меморіальних об'єктів та використанню новітніх технологій для розповсюдження знань про минуле, вони сприяють формуванню у молоді почуття гордості за свою країну, поваги до її історії та культурного різноманіття. Ці практики є важливими складовими національної освіти та виховання, адже саме через розуміння минулого ми будуємо наше майбутнє (Родигіна І., 2005);); (Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н., 2017).

Процес меморіалізації подій і героїв російсько-української війни стає важливою частиною формування сучасної української ідентичності. У цьому контексті освітні заклади відіграють особливу роль, адже вони не лише навчають, але й формують цінності, пов'язані із патріотизмом та національною пам'яттю. Красненський ліцей Тарутинської селищної ради є яскравим прикладом того, як можна поєднати освітню місію із вшануванням пам'яті героїв.

В Ліцеї часто проводять вшанування пам'яті героїв, в кожен навчальний день о 9 годині ранку як і в усій Україні тут лунає хвилина мовчання разом із гімном України. Тут організовано куточки пам'яті, присвячені воїнам, які віддали своє життя за незалежність України. В цих куточках розміщено портрети героїв, біографічні довідки та символічні предмети, пов'язані із війною. Це не лише вшанування загиблих, але й потужний виховний інструмент, який допомагає молоді усвідомити значення їхньої жертви.

Деякі тематичні заходи ліцею заходи ліцею спрямовані на те, щоб закарбувати пам'ять про героїчні події та людей у свідомості учнів. Школярі беруть участь у тематичних конкурсах, слухають розповіді ветеранів та працюють над власними дослідницькими проектами. Такі ініціативи допомагають не лише зберігати пам'ять, але й формувати історичну свідомість.

В цілому така практика притаманна всім школам Одещини, герої які представлені в Красненському ліцеї – це люди які норадились у колишньому Тарутинському районі (нині Болградський район)

Меморіалізація, яку проводить Красненський ліцей, демонструє, як навіть у невеликих громадах можна зробити великий внесок у збереження історичної пам'яті. Ця діяльність допомагає закріплювати в суспільстві правильні цінності, підтримує патріотизм і сприяє вихованню свідомих громадян. Водночас приклад ліцею показує, що вшанування героїв має бути осмисленим процесом, який враховує як естетичні, так і етичні аспекти.

Меморіальні дошки є одним із найпоширеніших засобів увічнення пам'яті про людей і події російсько-української війни. Вони зазвичай розміщуються на будівлях або в місцях, безпосередньо пов'язаних із загиблими чи історичними подіями. Така практика широко використовується і в інших країнах, наприклад, у Польщі, де меморіальні дошки Варшавського повстання 1944 року формують історико-туристичний маршрут із єдиним стилем. Окрім персональних, існують і мартирологічні дошки, які містять імена всіх полеглих із певної громади. Цей підхід поширений у країнах Центральної та Східної Європи, які вшановують жертв двох світових воєн. Такий тип збереження пам'яті притаманний для сучасних Українських шкіл.

В Україні меморіальні дошки виконують не лише комеморативну, а й комунікативну функцію: вони зберігають пам'ять, розкривають деталі подій і знайомлять із конкретними героями. Щоб підвищити їхню ефективність, рекомендується інтегрувати сучасні технології, зокрема цифрові елементи чи доповнену реальність. Важливо також враховувати гармонію дошки з будівлею, особливо якщо йдеться про пам'ятки архітектури чи історії.

Ще одним важливим аспектом є розташування дошок. Спочатку їх встановлювали на стінах шкіл, що мало символічну та виховну мету. Проте з плином часу і збільшенням кількості жертв у деяких навчальних закладах кількість таких дошок стала надмірною, що створює етичні й психологічні виклики. Вчителі та експерти наголошують, що публічні місця не мають

перетворюватися на меморіали, адже це може травмувати тих, хто щодня відвідує ці заклади.

Поряд із меморіальними дошками важливе місце в комеморативних практиках займають пам'ятники. Від 2014 року по всій Україні зводилися монументи українським воїнам. Їхній дизайн зазвичай включає традиційні символи, як-от хрест, янгол чи меч. Проте естетика багатьох із них викликає критику через схожість із цвинтарними пам'ятниками. Відсутність публічних конкурсів і прозорих процесів у виборі дизайну часто призводить до створення неякісних чи невдалих об'єктів.

Освіта є одним із головних інструментів, за допомогою якого суспільство формує свої майбутні покоління. Школи не тільки надають знання, а й виконують важливу культурну та виховну функцію, стаючи осередками збереження історичної пам'яті та формування національної ідентичності. У контексті Одеської області, з її багатокультурною спадщиною, роль освітніх закладів у цьому процесі є винятковою. Комеморативні практики, що активно впроваджуються в школах регіону, стають основою для виховання патріотизму, толерантності та історичної свідомості. Вшанування пам'яті про героїв, жертв Голокосту, події Революції Гідності та російсько-української війни допомагають школярам зрозуміти не лише величні досягнення, а й трагічні сторінки минулого. Наприклад, Красненський ліцей у Тарутинській громаді створює куточки пам'яті, організовує тематичні заходи, конкурси та дослідницькі проєкти, що є чудовим прикладом гармонійного поєднання освітньої та виховної функцій. Особливо цінною є увага до багатонаціональної культури регіону. Через вивчення традицій болгар, євреїв, гагаузів та інших етнічних груп, учні не тільки дізнаються про багатство історії рідного краю, а й вчаться поважати різноманітність. Це сприяє формуванню суспільства, де національні ідентичності не вступають у конфлікт, а взаємно збагачуються.

Стратегія національно-патріотичного виховання повинна бути багатоаспектною та інтегрованою в усі рівні навчального процесу.

Важливою частиною національно-патріотичного виховання є створення в школах меморіальних куточків і проведення тематичних заходів, спрямованих на вшанування пам'яті героїв та важливих історичних подій. Наприклад, куточки пам'яті про загиблих воїнів, героїв Революції Гідності чи жертв Голокосту не лише інформують учнів про трагічні сторінки історії, а й допомагають глибше усвідомити важливість збереження цієї пам'яті. Окрім того, ці меморіали стають потужним виховним інструментом, що розвиває патріотизм, почуття гордості за свою країну та її героїв.

Особливо важливою є участь учнів у волонтерських акціях та благодійних заходах, організованих школою. Збір коштів для підтримки військових, організація акцій на підтримку ветеранів чи допомога місцевим громадам під час кризових ситуацій – це те, що дозволяє учням відчувати себе частиною великої справи. Вони не лише отримують знання з історії, але й активно беруть участь у сучасних процесах формування національної єдності.

Сучасні технології дають нові можливості для розвитку національно-патріотичного виховання. Віртуальні екскурсії, цифрові архіви, онлайн-уроки з історії та створення карт пам'яті допомагають учням глибше занурюватися в історичні факти та знайомитися з ними в інтерактивному форматі. Інтерактивні ресурси дозволяють учням брати активну участь у збереженні історії через створення віртуальних виставок, тематичних відео чи цифрових карт пам'яті, що є важливими інструментами у вихованні історичної свідомості (Яковенко Г., 2017).

Залучення учнів до дослідження історії через особисті проекти, конкурси, виставки та літературні читання створює можливості для креативного вираження їхнього ставлення до подій минулого. Вони не лише знайомляться з фактами, але й переосмислюють їх, намагаються передати свої почуття через творчі роботи. Це важлива частина формування патріотичних переконань, оскільки допомагає кожному учневі знайти власний шлях до розуміння значення історії для майбутнього (Яковенко Г., 2017).

Не менш важливим є залучення учнів до зустрічей з ветеранами та свідками історії. Така взаємодія дозволяє передати живі емоції, які не можна знайти в підручниках чи інтернет-ресурсах. Зустрічі з тими, хто пережив події Революції Гідності або війни на сході України, дозволяють учням відчувати не тільки інтелектуальне, але й емоційне усвідомлення трагедій та подвигів, що стали частиною новітньої історії нашої країни.

Меморіалізація подій російсько-української війни є важливою частиною формування сучасної української ідентичності. Вшанування пам'яті героїв, створення меморіальних дошок, монументів та тематичних куточків у школах — це процес, що допомагає закріплювати правильні цінності в суспільстві. Водночас цей процес має бути осмисленим, етичним і гармонійно поєднаним із загальним виховним контекстом, щоб він не тільки зберігав пам'ять, але й став важливим етапом у формуванні патріотичних переконань молодого покоління.

Отже, комеморативні практики, які активно впроваджуються в навчальний процес, допомагають не лише глибше ознайомитися з історичними подіями, а й виховують у молоді повагу до різноманіття, толерантність та патріотизм. Вшанування пам'яті героїв, жертв Голокосту, подій Революції Гідності та російсько-української війни, а також активне залучення учнів до дослідницьких проєктів, творчих конкурсів і волонтерських акцій сприяють розвитку історичної свідомості та формуванню патріотичних переконань. Особливу увагу заслуговує практика інтеграції новітніх технологій у комеморативні практики — цифрові архіви, віртуальні екскурсії та інтерактивні ресурси дозволяють учням занурюватися в історію через нові форми комунікації. Водночас, у важливих аспектах меморіалізації, таких як встановлення меморіальних дошок і пам'ятників, потрібно враховувати етичні і психологічні аспекти, аби ці практики не стали надмірними чи травмуючими для тих, хто щодня стикається з ними.

ВИСНОВКИ

Одещина, як багатонаціональний регіон з багатовіковою історією, потребує особливого підходу до збереження та розвитку національної ідентичності. У сучасному контексті, коли історична пам'ять виступає важливим чинником політичної та культурної самоідентифікації, комеморативні практики стають потужним інструментом, здатним забезпечити гармонізацію спільного історичного наративу та зміцнити громадянську свідомість. Упродовж століть Одещина перебувала під впливом різних культур та імперій, кожна з яких залишила свій слід у регіональній ідентичності. Ці наслідки потребують цілеспрямованих заходів для їх подолання, і саме комеморативні практики можуть стати тим об'єднавчим механізмом, який сприятиме формуванню єдиної національної свідомості.

Сучасні ініціативи, спрямовані на вшанування пам'яті Героїв України, повернення історичних назв та оновлення культурних наративів, виконують подвійну роль.

У ході дослідження комеморативних практик на Одещині вдалося виявити їхній суттєвий вплив на формування історичної пам'яті, патріотизму та національної ідентичності серед молоді.

Комеморативні практики, впроваджені в освітній процес шкіл Одещини, значною мірою сприяють формуванню в учнів почуття національної ідентичності. Під час святкувань таких дат, як День Перемоги, День пам'яті жертв Голокосту або вшанування героїв російсько-української війни, молодь не лише отримує нові знання про минуле, але й формує емоційний зв'язок із подіями та героями історії. Дослідження підтвердили, що участь у таких заходах стимулює почуття гордості за досягнення та героїчний досвід попередніх поколінь, а також розвиває розуміння важливості внеску кожного громадянина у збереження незалежності та культурної спадщини країни. Через шкільні ініціативи, як-от творчі конкурси, виставки, тематичні уроки чи екскурсії, учні отримують можливість активно долучатися до процесу

збереження національної пам'яті, що сприяє формуванню відповідального ставлення до історії свого народу.

Одещина, як багатокультурний регіон, має значні виклики у збереженні історичної пам'яті через різноманітність етнічних, релігійних та культурних традицій. У ході дослідження виявлено, що наявність різних підходів до трактування історії серед різних груп населення створює потребу в єдиній стратегії, яка враховує особливості регіону. Важливим завданням є підкреслення ролі боротьби за незалежність України в історії Одещини. Для багатьох учнів шкіл, особливо в контексті сучасних подій, пов'язаних із російсько-українською війною, питання історичної пам'яті є вирішальним фактором формування громадянської свідомості. Результати свідчать, що молодь Одещини високо оцінює значення національної пам'яті для власної ідентичності та розуміє її вплив на сучасність.

Дослідження підтвердили, що державна політика спрямована на підтримку національної пам'яті через впровадження освітніх програм і заходів патріотичного спрямування. Законодавчі ініціативи та національні програми активно стимулюють школи до участі в урочистостях, присвячених визначним датам. На регіональному рівні особливого значення набувають такі ініціативи, як уроки пам'яті, конкурси дослідницьких робіт про історію рідного краю та створення шкільних куточків пам'яті. Такі підходи не лише збагачують навчальний процес, але й роблять історичні події ближчими для молоді.

Для учнів Одещини комеморативні заходи мають особливе значення, оскільки вони допомагають зрозуміти багатокультурний характер їхнього оточення. В умовах регіону, де переплітаються історії різних національностей, вшанування історичних подій через комеморативні практики сприяє розвитку толерантності, взаємоповаги та розуміння важливості національної єдності.

Особливий вплив мають заходи, пов'язані з локальною історією: екскурсії до меморіальних місць, зустрічі з ветеранами чи очевидцями подій. Учні з повагою ставляться до таких подій, адже вони дозволяють їм усвідомити значення героїчних сторінок історії рідного краю.

У ході дослідження було розроблено методичні рекомендації для педагогів, які допоможуть зробити комеморативні заходи більш інтерактивними та цікавими для учнів. Вони включають:

- організацію шкільних куточків пам'яті з експозиціями, присвяченими національній історії;
- проведення творчих конкурсів на тему історичних подій;
- впровадження інтерактивних уроків із використанням мультимедійних засобів;
- організацію екскурсій до меморіалів та музеїв регіону;
- проведення зустрічей із ветеранами або учасниками сучасних подій, які сприяють усвідомленню ролі героїзму в історії країни.

Результати дослідження показали, що комеморативні заходи позитивно впливають на формування громадянської активності та патріотизму серед учнів. Опитування учнів, батьків і вчителів підтвердили, що такі ініціативи зміцнюють почуття гордості за національну спадщину та стимулюють молодь до активної участі в суспільному житті.

Зокрема, залучення учнів до організації та проведення заходів сприяє розвитку їхньої самостійності, лідерських якостей і відповідальності.

Місцеві пам'ятки історії та культури є невід'ємною частиною процесу патріотичного виховання. Шкільні екскурсії до історичних місць, як-от пам'ятники героям Другої світової війни чи меморіали жертвам Голокосту, допомагають молоді краще зрозуміти історію рідного краю та значення її збереження. Таким чином, через використання комеморативних практик

Одещина демонструє ефективний підхід до формування історичної пам'яті серед молоді. Ці практики не лише сприяють вихованню патріотизму, але й створюють умови для розвитку толерантності, взаємоповаги та громадянської активності.

Таким чином, комеморативні практики є не лише інструментом відновлення історичної пам'яті, але й основою для створення спільної культурної та політичної ідентичності. Вони забезпечують зв'язок між

поколіннями, гармонізують відносини всередині громади та сприяють єдності в межах держави. Для нашого регіону цей процес є не просто необхідним, а й перспективним шляхом до зміцнення регіональної та національної ідентичності, що стане запорукою її стабільного розвитку у складі незалежної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Thesis.od.ua. (2024). В Тарутині на Одещині вшанували пам'ять Героїв Небесної Сотні. Доступно за адресою: <https://www.thesis.od.ua/2024/02/21/v-tarutyne-na-odeshyni-vshanuvaly-pamyat-geroyiv-nebesnoyi-sotni/>
2. Ukraïner. (н.д.). Меморіалізація: як візуальне мистецтво допомагає пам'ятати. Доступно за адресою: <https://www.ukraïner.net/memorializatsiia-vizualne-mystetstvo/>
3. В Ізмаїлі презентували фотопроєкт «(НЕ)помітні історії» про переселенців. (н.д.). Доступно за адресою: <https://izmail.rayon.in.ua/news/685790-v-izmaili-prezentuvali-fotoproekt-nepomitni-istorii-pro-pereselentsiv/>
4. Васильчук, А. (н.д.). Комеморативні практики як ціннісні орієнтири сучасності. Доступно за адресою: <https://bookforum.ua/p/1311>
5. Ганюкова, О. (2023). Ми повертаємо нашій державі чесну історію: Зеленський звернувся до українців у День пам'яті та примирення. УНІАН. Доступно за адресою: <https://www.unian.ua/politics/mi-povertaemo-nashiy-derzhavi-chesnu-istoriyu-zelenskiy-zvernuvsya-do-ukrajinciv-u-den-pam-yati-ta-primirennya-1234567.html>
6. Гнатишин, О. (2015). Походження топонімів України. Доступно за адресою: http://kolosok.org.ua/wp-content/uploads/2015/03/o.hnatyshh_03_2015_web2.pdf
7. Грабовський, С. (н.д.). Україна радянської доби: окупація чи колонізація? Доступно за адресою: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/polityka/ukrayina-radyanskoyi-doby-okupaciya-chy-kolonizaciya>
8. До Дня захисника України: соціологічне опитування. (н.д.). Доступно за адресою: <http://ratinggroup.ua/research/ukraine/fbb3f3c52d452cdd1646d4a62b69dba5.html>
9. Закон України. (1997). Про місцеве самоврядування в Україні. Доступно за адресою: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>

10. Закон України. (2006). Про Голодомор 1932-1933 років в Україні. Доступно за адресою: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text>
11. Закон України. (2015). Про декомунізацію. Доступно за адресою: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>
12. Закон України. (2017). Про освіту. Доступно за адресою: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
13. Інтелігенція України вимагає підпорядкувати проект Бабин Яр Інституту нацпам'яті. (н.д.). Доступно за адресою: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3029962-inteligencia-ukraini-vimagae-pidporadkuvati-proekt-babin-ar-institutu-nacpamati.html>
14. Мак як символ Дня пам'яті та примирення. (н.д.). Український інститут національної пам'яті. Доступно за адресою: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/mak-yak-symvol-dnya-pamyati-ta-prymyrennya>
15. Одеській обласній філармонії присвоїли ім'я Давида Ойстраха. (н.д.). Suspilne. Доступно за адресою: <https://suspilne.media/odesa/190399-odeskij-oblasnij-filarmonii-prisvoili-ima-davida-ojstraha/>
16. П'ять вулиць в Одесі перейменували на честь загиблих Героїв України. (н.д.). Suspilne. Доступно за адресою: <https://suspilne.media/odesa/713480-pat-vulic-v-odesi-perejmenuvali-na-cest-zagiblih-geroiv-ukraini/>
17. Перепелиця, Г. (н.д.). Ідеологія „руського міра” як загроза безпеці світу та Україні. Доступно за адресою: http://r-studies.org/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=81655&lang=ukr
18. Показують, якою ціною українці виборюють свободу: на Одещині зібрали речі загиблих військових для виставки. (н.д.). Suspilne. Доступно за адресою: <https://suspilne.media/odesa/698368-pokazuut-akou-cinou-ukrainci-viboruut-svobodu-na-odesini-zibrali-reci-zagiblih-vijskovih-dla-vistavki/>
19. Про внесення зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо заборони виготовлення та пропаганди георгіївської

- (гвардійської) стрічки. (н.д.). Доступно за адресою: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2031-19#Text>
20. Розвінчуючи радянські міфи: Інститут національної пам'яті презентує відеопроєкт „Війна і міф”. (н.д.). Доступно за адресою: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/rozvinchuyuchy-radyanski-mify-instytut-nacionalnoyi-pamyati-prezentuye-videoproyekt-viyna-i-mif>
 21. Стяжкіна, О. (н.д.). Тюремний мартиролог: теперішнє минуле. Доступно за адресою: <https://uamoderna.com/blogy/olena-styazhkina/stat1>
 22. Суспільне Одеса. (2023). На Одещині перейменували 26 сіл та селищ: серед нових назв — Новий Париж, Катлабуг, Буялик. Доступно за адресою: <https://suspilne.media/odesa/841779-na-odesini-perejmenuvali-26-sil-ta-selis-sered-novih-nazv-novij-pariz-katlabug-bualik/>
 23. У громаді Болградського району, врешті, зі скрипом відбулася топонімічна революція. (2023, 24 лютого). Юг.Today. Доступно за адресою: <https://yug.today/u-hromadi-bolhradskoho-rayonu-vreshti-zi-skrypom-vidbulasia-toponimichna-revoliutsiia/>
 24. Указ Президента України від 24 березня 2015 року № 169/2015 «Про заходи з відзначення у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни».
 25. Українська політика пам'яті. Як пояснити те, що (не)пояснює. (н.д.). Доступно за адресою: <https://www.istpravda.com.ua/articles/5c138da1c6777/>
 26. Український інститут національної пам'яті розпочинає всеукраїнську акцію #РодинніІсторіїВійни. (н.д.). Доступно за адресою: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/ukrayinskyi-instytut-nacionalnoyi-pamyati-rozpochynaye-vseukrayinsku-akciyu-rodynniistoriyiviny>
 27. УНІАН. (2019). Понад 80% громадян вважають Голодомор геноцидом українського народу, — опитування. Доступно за адресою: <https://www.unian.ua/society/10760546-ponad-80-gromadyan-vvazhayut-golodomor-genocidom-ukrajinskogo-narodu-opituvannya.html>

28. Філюк, К. (2017). Мистецтво нагадувати: як у світі вшановують пам'ять про трагічні події минулого. Доступно за адресою: <https://life.pravda.com.ua/culture/2017/03/13/223078/>
29. Як змінилися уподобання та інтереси українців до засобів масової інформації після виборів 2019 р. та початку пандемії COVID-19: соціологічне опитування. (н.д.). Доступно за адресою: <https://dif.org.ua/article/yak-zminilisya-upodobannya-ta-interesi-ukraintsiv-do-zasobiv-masovoi-informatsii-pislya-viboriv-2019-r-ta-pochatku-pandemii-covid>

Література

30. Бойко, О. Д. (2012). Колективна пам'ять: природа, суть, структура. *Національна та історична пам'ять*, (3), 93.
31. Болдирева, А. Є., & Яровенко, Л. С. (2022). Топоніміка м. Одеси: лінгвістичний аспект. *Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*, 17–28.
32. Бондар, А. (н.д.). Політика пам'яті між революцією та війною. Доступно за адресою: <https://www.dw.com/uk/андрій-бондар-політика-пам'яті-між-революцією-та-війною/a-39104554>
33. Бутко, С. (2013). Меморіальна політика. У А. М. Киридон (Ред.), *Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів* (С. 220–221). Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети».
34. Веденєєв, Д. (2013). Політика пам'яті в Україні державна. У А. М. Киридон (Ред.), *Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів* (С. 329–333). Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети».
35. Власов, В. (2007). Методика тематичного контролю навчальних досягнень учнів з історії в контексті компетентісно орієнтованого навчання. *Історія в школах України*.
36. Волянчук, О. (2013). Політика пам'яті. У А. М. Киридон (Ред.), *Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів* (С. 325–329). Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети».

37. Воляннюк, О. Я. (2009). Громадські формування у галузі політики пам'яті сучасної України. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*, (3), 122–126.
38. Денисенко, Г. Г. (2018). Культурна спадщина у формуванні історичної пам'яті. НАН України, Інститут історії України. Київ: Інститут історії України.
39. Дроздов, В. (2022). Музеї Ізмаїльської області як інструменти формування й поширення радянської офіційної пам'яті в повоєнний період. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*, 59, 49–59.
40. Дроздов, В. (2022). Радянський офіційний святковий дискурс і комеморативні практики на приєднаних українських територіях (на прикладі святкування десятиріччя «возз'єднання українського народу»). *Zaporizhzhia Historical Review*, 6(58), 242–253.
41. Дроздов, В. (2023). Образ російського народу в радянських комеморативних практиках на анексованих українських територіях (1939–1953). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*, 44, 62–71.
42. Дроздов, В. (2023). Проблеми радянської монументальної пропаганди на західноукраїнських землях у 1944–1953 рр. *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Історія*, 2(49), 39–48.
43. Дроздов, В. В. (2022). Міф і пам'ять: вплив радянського міфотворення на історичну пам'ять населення Південної Бессарабії. У *Трансформації історичної пам'яті: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції* (С. 14–16). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса.
44. Зашкільняк, Л. (2005). Україна між Польщею й Росією: історіографія та суспільна свідомість. *Український історичний журнал*, (5), 93–113.
45. Зерній, Ю. (2009). Державна політика пам'яті як чинник утвердження української національної ідентичності: дис. ... канд. політ. наук. Київ: НІСД.
46. Киридон, А. (2015). Політика пам'яті в Україні (1991–2015 рр.). *Україна – Європа – Світ*, (15), 244–250.

47. Киридон, А. (2018). „Історична пам'ять” у просторі політики пам'яті. Історичні і політологічні дослідження. Спеціальний випуск, (3), 45–53.
48. Киридон, А. М. (2020). Потенціал комеморативних практик у конструюванні національної ідентичності: концептуалізація проблеми. Історична пам'ять: наук. журн., (42), 7–19.
49. Козловець, М. А. (2009). Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
50. Кривошея, В. В. (2011). Моделі пам'яті і державна політика пам'яті. Національна та історична пам'ять: Збірник наукових праць, (1), 26–37.
51. Мусієнко, І. В. (2012). Політика пам'яті та проблеми європейського сприйняття України. У *Культурні трансформації в синхронії та діахронії: теорія і практика. Тези доповідей міжнародної наукової конференції* (С. 82–84). Київ: Стародавній Світ.
52. Нора, П. (2014). Теперішнє, нація, пам'ять (пер. з фр. А. Рєпи). Київ: ТОВ «Видавництво «КЛІО».
53. Опалько, Ю. В. (2009). Взаємодія громадських організацій з органами державної влади у реалізації державної політики пам'яті. *Стратегічні пріоритети*, (3), 42–49.
54. Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України: аналіт. доповідь / Яблонський, В. М., Лозовий, В. С., Валевський, О. Л., Здіорук, С. І., Зубченко, С. О. та ін.; за заг. ред. В. М. Яблонського. (2019). Київ: НІСД.
55. Пометун, О., & Пироженко, Л. (2004). Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: науково-методичний посібник. Київ: Видавництво А.С.К.
56. Посібник для вчителя «Громадянська відповідальність» / М. Рафальська, О. Боярчук, Н. Герасим. (2017). Харків: Група «Основа».
57. Рафальська, М., Боярчук, О., & Герасим, Н. (2017). *Громадянська відповідальність: Посібник для вчителя*. Харків: Група «Основа».
58. Родигіна, І. В. (2005). Компетентнісно орієнтований підхід до навчання. Харків: ВГ «Основа».

59. Рюзен, Й. (2010). Нові шляхи історичного мислення (пер. з нім.). Львів: Літопис.
60. Сміт, Е. Д. (1994). Національна ідентичність (пер. з англ. П. Таращука). Київ: Основи.
61. Траба, Р. (н.д.). „Другий бік пам'яті”: історичні досвіди та їх пам'ятання в Центральній-Східній Європі.
https://uamoderna.com/images/archiv/15/3_UM_15_PolitykaPamiaty_Traba.pdf
62. Терно, С. О. (2012). Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії. Харків: ВГ «Основа».
63. Україна в 2006 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку: експертна доповідь. (2007). Київ: Славутич-Дельфін.
64. Чупрій, Л. (2013). Комеморативні практики та політика пам'яті як чинники формування національної ідентичності. *Політикус*, (3), 159–166.
65. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків, 2017.

ДОДАТОК А

Методичні рекомендації для проведення виховного заходу

Тема: Герої Крут – пам’ятаємо та перемагаємо

Мета заходу:

-Ознайомити учнів з трагічними подіями січня 1918 року, що відбулися під Крутами.

- На прикладі подвигу юнаків виховувати патріотизм, почуття гідності.

- Формувати історичну пам’ять.

Оформлення залу до уроку пам’яті про Героїв Крут

На дошці – назва теми уроку та вислів: *«Тим, хто в боротьбі за волю і кращу долю України не дожив до сьогоднішнього дня, сплять у знаних і безіменних могилах, розкиданих по рідній і чужій землі – ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ!»*

Плакати із зображенням героїв.

Обладнання: мультимедійна презентація

Виховна година для учнів старших класів (9-11 класи).

Хід заходу

Вчитель: Ми маємо знати свою історію, *адже без минулого немає майбутнього*. Українська історія сповнена героїзму, але також і трагедій. Однією з таких сторінок є бій під Крутами.

Перед початком, треба пом’янути героїв хвилиною мовчання.

(Лунає хвилина мовчання)

29 січня 1918 року невелика залізнична станція на Чернігівщині, розташована на лінії Бахмач-Київ, стала символом національного піднесення, що продовжує надихати покоління борців за незалежність України. Отже, давайте знову переглянемо ці героїчні та трагічні події, які назавжди залишили слід у нашій історії.

Учень: У грудні 1917 року розпочалася неоголошена війна Радянської Росії проти УНР. Після проголошення незалежності України 22 січня 1918 року, згідно з Четвертим Універсалом Центральної Ради, країна опинилася у

стані війни з більшовиками. У своєму «Маніфесті до українського народу» Володимир Ленін заявив, що Радянська Росія не прийме існування незалежної України, адже її керівництво прагнуло поширити революцію на території України. 12 грудня 1917 року Всеукраїнський з'їзд Рад у Харкові проголосив Україну радянською республікою, і одразу почалася військова підтримка більшовицьких загонів в Україні. Під керівництвом Антонова-Овсієнка 20-30 тисяч червоноармійців розпочали наступ на території України, а зі сходу їх підтримував загін під командуванням Михайла Муравйова.

Наприкінці грудня 1917 року більшовики встановили контроль у Харківській, Катеринославській і Полтавській губерніях. Наступним був Київ. Загальна чисельність більшовицького війська, що просувалася до столиці, складала близько 6 тисяч осіб із потужним озброєнням: кулеметами та артилерією. Наступ здійснювався двома напрямками – через залізничні лінії Харків-Полтава-Київ і Курськ-Бахмач-Київ.

У той час військові сили, вірні Центральній Раді, зменшилися з 300 тисяч до 15 тисяч через деморалізацію, втому від війни та вплив революційних агітаторів більшовиків. Окрім того, більшовики мали велику підтримку серед робітників і селян, а в самому Києві діяли численні прихильники радянської влади.

Ключовою загрозою для УНР стало більшовицьке повстання на київському заводі «Арсенал», яке вдалося придушити. У цих умовах останньою надією Центральної Ради залишилася патріотична молодь – студенти Києва, які стали на захист української столиці.

Учень: «Хід битви». Командир українських сил Аверкій Гончаренко вирішив не вступати в бій у Бахмачі, де до двох тисяч робітників підтримували більшовиків, і наказав відступити до станції Крути для організації оборони. 28 січня 1918 року українські війська зайняли позиції за кілька сотень метрів від станції. Ці позиції були зручними для захисту: правий фланг прикривав залізничний насип, а на лівому студенти і юнкери почали будувати земляні укріплення. Загін Гончаренка складався з чотирьох сотень бійців, серед яких

переважали студенти та юнкери. Студентський курінь поділили на чотири чоти по 28–30 осіб, три з яких зайняли окопи, а четверту залишили в резерві – до неї входили наймолодші і ті, хто не мав досвіду володіння зброєю (Ковальчук М., 2015).

Рано вранці 29 січня, о 9-й годині, більшовики розпочали наступ. Перший удар прийняв на себе загін матросів Ремньова, який одразу потрапив під вогонь українців. Їх підтримували бронепоезд і гармата, розташовані на залізничній платформі під командуванням сотника Лещенка. Ці засоби ефективно стримували просування ворога. Однак із часом більшовики перегрупували сили і зосередили артилерійський вогонь на українських позиціях. Бій тривав понад п'ять годин. Українці відбили кілька атак, зазнавши значних втрат. Згодом до більшовицького війська приєдналися підкріплення з інших загонів Муравйова, а також бронепоезд, що почав обстрілювати українські позиції з тилу (Ковальчук М., 2015).

До кінця бою у студентів і юнкерів майже закінчилися набої, а гармату вивели з ладу. Російські війська почали обходити українців з лівого флангу, загрожуючи оточенням. Це змусило українські сили розпочати відступ у напрямку Києва. Більшість відступила на підготовлений ешелон. Загін Симона Петлюри, який міг би надати підтримку, перебував неподалік, але через повстання на заводі «Арсенал» вирушив до столиці, вважаючи це пріоритетом (Ковальчук М., 2015).

Студенти відступали через відкриту місцевість, що ускладнювало їхнє прикриття. Командир сотні Андрій Омельченко організував багнетну атаку, щоб стримати ворога і дати змогу основним силам відступити. Атака виявилася невдалою: сотня зазнала значних втрат, загинув і сам Омельченко. Однак це дало можливість основним силам забрати поранених і вбитих та організовано відійти до потяга.

Коли війська зібралися біля станції Бобрик, виявилося, що одна чота – приблизно 30 студентів – залишилася біля станції Крути. Через сутінки і втрату орієнтації вони потрапили в полон до більшовиків. Командир

червоногвардійців Єгор Попов, обурений втратами свого загону, наказав розстріляти полонених. Перед розстрілом один із студентів, учень 7-го класу Григорій Пипський, заспівав гімн «Ще не вмерла Україна», і всі полонені підтримали його спів (Ковальчук М., 2015).

Після страти більшовики заборонили місцевим мешканцям ховати тіла загиблих, але селяни все ж згодом поховали їх у братській могилі.

Учень: Протягом тривалого часу події під Крутами залишалися маловідомими в офіційній історіографії та супроводжувалися численними міфами й домислами з обох сторін. Точна кількість загиблих досі невідома, але за свідченнями учасників подій, українська сторона втратила близько 250-300 осіб. З документально підтверджених жертв відомі лише імена тих, кого після страти поховали на Аскольдовій могилі в Києві.

У радянські часи подвиг героїв Крут замовчували або трактували їх як «зрадників». Студентські могили на Аскольдовій горі ліквідували, а на їхньому місці облаштували парк. Пізніше, після Другої світової війни, тут поховали радянських воїнів, які загинули під час визволення Києва.

Вперше ідея вшанування пам'яті загиблих героїв набула розголосу у 1990-х роках. Народний Рух України встановив на Аскольдовій могилі дерев'яний хрест. Відтоді неодноразово пропонували створити постійний пам'ятник у Крутах. У 2006 році, за участі Президента Віктора Ющенка, відкрили Меморіал пам'яті героїв Крут на залізничній станції Крути. Його автор, Анатолій Гайдамака, створив пам'ятник у вигляді насипаного 7-метрового пагорба, увінчаного червоною колоною заввишки 10 метрів. Ця колона символізує подібні до тих, що прикрашають Київський університет, студенти якого були серед учасників бою. У підніжжі пагорба побудовано капличку, а поруч – озеро у формі хреста(Ковальчук М., 2015) .

Виходять учні та читають вірші.

Учень 1 *Крути – це мить, це віра й мечі,*

Це спогад про силу, що в серці тремтить.

Юність стояла за волю в вогні,

Їх подвиг у пам'яті нашій горить.

Учень 2 *Не кане в забуття їх боротьба,*

Крути – це сила, це наша журба.

Хлопці, мов зорі, пішли у віки,

За Батьківщину, за волю, за землю!

Учні розказують вірш разом

Тичина Павло - Пам'яті тридцяти (1918)

На Аскольдовій Могилі

Поховали їх —

Тридцять мучнів українців,

Славних молодих...

На Аскольдовій Могилі

Український цвіт —

По кривавій по дорозі

Нам іти у світ.

На кого посміла знятись

Зрадника рука?

Квітне сонце, грає вітер

І Дніпро-ріка...

На кого завзявся Каїн

Боже, покарай! —

Понад все вони любили

Свій коханий край.

Вмерли в Новім Заповіті

З славою святих. —

На Аскольдовій Могилі

Поховали їх

Вчитель: Трагічна загибель студентського куреня під Крутами стала символом патріотизму та самопожертви в боротьбі за незалежність України. Студенти, курсанти й гімназисти продемонстрували безмежну відданість своїй державі, поставивши національні інтереси вище за власні. Коли країна потребувала захисту, вони без вагань віддали своє життя за свободу свого народу. Історія України багата на героїчні сторінки, проте бій під Крутами займає серед них особливе місце. Це подія, яка по цьому в собі біль втрат і гордість за непохитну відданість своєї влади. Вона нагадує нам про те, що готовність захистити свободу навіть ціною власного життя є основою, на яку майбутнє незалежить. Бій під Крутами – це не просто епізод у боротьбі за незалежність України. Це символ, який уособлює патріотизм, мужність і смертність української молоді.

Особливим цей подвиг робить саме вік героїв – це були студенти, курсанти та гімназисти, які щойно почали жити, але не вагаючись взяли до рук зброю, щоб захистити Київ і незалежність молодої держави. Їхня смерть стала проявом надзвичайної відданості. Проте, попри військову поразку, вони здобули моральну перемогу, яка відгукується в серцях українців донині.

Подвиг Героїв Крут важливий не лише як частина історії, а й як приклад для сучасного покоління. У кожному їхньому вчинку відображаються чесноти, які формують справжнього громадянина: почуття обов'язку, віри в майбутнє країни та готовність діяти в ім'я спільної мети. Це урок для нас усіх, що навіть у найтяжчих не можна втрачати гідність. Меморіали, встановлені на честь героїв, є нагадуванням про їхню жертву. Але справжня пам'ять живе в наших серцях. Знання історії – це перший для нашого майбутнього. Герої Крут стали прикладом незламності.

Історія Крут навчає, що свобода завжди вимагає боротьби. *Дякую, вам всім за увагу, мої дорогі слухачі!*